

Neşr-İ Âsâra Da'vet (Ahıskalı Ömer Faik Numanzade'nin Matbuat Hayatı-Xxx¹)

**Neshr-İ Asara Davet (The Publicist Activities Of Omar Faik Numanzade From Ahiska-
Xxx)**

**Нешр-И Асара Давет (Публицистическая Деятельность Омара Фаика Нуманзаде
Из Ахыски-Ххх)**

Dr. Ridvan Chitilov²

DOI: <https://doi.org/10.5281/zenodo.10233892>

Makale Türü: Araştırma Makalesi

Makale Bilgileri

Geliş Tarihi

04.05.2023

Kabul Tarihi

12.11.2023

Anahtar Kelimeler

Ömer Faik Numanzade
Neşr-i Âsâra Da'vet
Matbuat Hayatı

Öz

Çarlık Rusya'sı egemenliği altında yaşayan Türk halkları, 19. yüzyıldan itibaren gerek Kafkasya'da gerekse Orta Asya'da millileşme yolunda ilk adımlarını atmaya başlamışlardır. Rusya'da ardi ardına patlak veren ihtilal hareketleri, Türk halklarının yayın hayatına kavuşmalarına yol açmıştır. Yayın hayatına kavuşan bu topluluklar arasında öne çıkanlardan birileri de Azerbaycan Türkleridir. Azerbaycan'ın millileşme yolunda yayın hayatında önemli rol oynayan isimlerden biri dönemin aydınlarından olan Ömer Faik Numanzade'dir. Numanzade, çeşitli gazetelerde kaleme aldığı makale ve eserlerinde Rusya Türklerinin sosyal meselelerine değinerek bu meselelere daima çözüm yollarını aramıştır. Ahıska'nın Azgur köyünde dünyaya gelen Ö. F. Numanzade, yükseköğretimini İstanbul'da tamamladıktan sonra Galata Postahanesi'nde çalıştığı sırada işi gereği yurtdışından gelen gazete ve dergileri okuyarak yazılanları değerlendirme fırsatı elde etmiş ve böylece yayıncılık konusunda kendini geliştirmeye gayret etmiştir. O, Ahıska'ya döndükten sonra halkını aydınlatmaya çalışmıştır. Bir taraftan öğretmenlik yaparak, bir taraftan gazete ve dergilerde yazılar yazarak, bir taraftan da matbaa, gazete ve dergi işlerinde görev alarak halkın önderi olmuştur. Ancak Sovyetler Birliği'nin Türk aydınlarına yönelik uyguladığı "katliam"dan kurtulamamış ve 1937 yılında kurşuna dizilerek öldürülmüştür. Bu çalışmada Ö. F. Numanzade'nin hayatı ve faaliyetleri hakkında bilgi verilerek onun 1905 yılında yayınladığı Neşr-i Âsâra Da'vet [Eserleri Yayınlamaya Davet] adlı eserinin çeviri yazısı yapılmıştır.

Article Info

Received

04.05.2023

Accepted

12.11.2023

Keywords

Omar Faik Numanzade
Neshr-i Asara Davet
The Publicist Activity

Abstract

In both the Caucasus and Central Asia, Turkic nations living under the rule of Tsarist Russia began to take their first steps towards nationalization in the 19th century. Revolutionary movements that broke out one after another in Russia led to the Turkic nations' publicistic activities. One of the most prominent of these communities that started broadcasting was the Azerbaijani Turks.

Omar Faik Numanzade, who was one of the intellectuals of that period, played an important role in the publishing life of Azerbaijan in the direction of nationalization.

¹ "Ahıskalı Ömer Faik Numanzade'nin Matbuat Hayatı" başlığıyla çıkan yazı dizisiyle ilgili önceki yazılar *Bizim Ahıska* dergisinin 31-55, *Eğitim* dergisinin 68-70. sayıları arasında ve 78. sayıda çıkan yazılara, ayrıca *Çapar* dergisinin Ömer Faik Numanzade özel sayısında çıkan yazıya bakınız: www.ahıska.org.tr ve www.eğitim.gen.tr

² Dr., Araştırmacı, yazar. ridvanchitil@gmail.com, ORCID: 0009-0003-6733-4849.

O. F. Numanzade was always in search of solutions to these problems, touching on the social issues of Russian Turks in his articles and works in various newspapers. O.F. Numanzade, who was born in the village of Azgur in Ahıska region, completed his higher education in Istanbul. While working at the Galata Post Office, he had the opportunity to read and evaluate the newspapers and magazines coming from abroad as part of his job, and thus tried to improve himself in the field of publishing. After his return to Ahıska, he was a leader of his people. He became a leader of the people by teaching and writing in newspapers and magazines. He also worked in printing houses, newspapers and magazines. However, he could not survive the "massacre" of Turkic intellectuals by the Soviet Union and was shot in 1937.

This study provides information about O.F. Numanzade's life and activities and translates his work, Neshr-i Asara Davet [Invitation to Publish Works], which was published in 1905.

Информация о статье

Дата прибытия

04.05.2023

Дата приема

12.11.2023

Ключевые слова

Омар Фаик Нуманзаде

Нешр-и Асара Давет

Публицистическая

Деятельность

Резюме

Тюркские народы, живущие под властью царской России, начали делать первые шаги к национализации как на Кавказе, так и в Средней Азии с XIX века. Революционные движения, вспыхивающие одно за другим в России, привели к тому, что тюркские народы обрели публицистическую деятельность. Одними из видных народов среди всех начавших публиковать, являлись азербайджанские тюрки.

Одним из имен, сыгравших важную роль в издательской жизни национализации Азербайджана, был интеллектуал того периода – О. Ф. Нуманзаде. Он всегда искал решения этих вопросов, затрагивая социальные проблемы российских тюрков в своих статьях и произведениях, опубликованных в различных публичных изданиях. Нуманзаде, родившийся в деревне Азгур района Ахыска, получил высшее образование в Стамбуле и работал в почтовом отделении Галаты. В рамках своей работы имел возможность читать и оценивать газеты и журналы, поступающие из-за границы, тем самым пытаясь совершенствоваться в издательской деятельности. Вернувшись в Ахыску, он пытался просвещать свой народ и в итоге стал его лидером. Нуманзаде преподавал, публиковал свои труды в газетах и журналах, работал в типографиях. Однако он не смог пережить «резню», устроенную Советским Союзом против тюркской интеллигенции, и был расстрелен в 1937 году.

В этом исследовании даны сведения о жизни и деятельности О. Ф. Нуманзаде, а также сделан перевод его произведения «Нешр-и Асара Давет» («Приглашение к публикации произведений»), опубликованного в 1905 году.

1. GİRİŞ

Ömer Faik Numanzade, Kafkasya, Türkiye ve Azerbaycan tarihinde önemli izler bırakmış ancak son zamanlara kadar tamamen unutulmasa da çok fazla araştırılmamış önemli bir yazar, eğitimci, fikir adamı, gazeteci ve siyasetçidir. Ahıska'nın Azgur köyünde doğmuş, Osmanlı Devleti'nde eğitim almış, Tiflis'te gazetecilik yapmış, Ahıska'da millî meselelerle uğraşmış, Azerbaycan'da çeşitli devlet görevlerini yerine getirmiş ve Stalin döneminde rejim düşmanlığıyla suçlanarak kurşuna dizilmiş talihsiz bir aydındır (Akpınar, 2023).

Sovyet Sosyalist Cumhuriyetler Birliği (SSCB) döneminde Türk aydınlar hakkında yazılar yazmak ve haklarında olumlu bahsetmek bile uzun süre yasaklanmıştır. Hatta Stalin idaresi yıllarında sürgünler ve düzmece hükümlerle birçok aydın ya sürülmüş ya da kurşuna dizilmiştir. Nitekim Ömer Faik Numanzade de bunlardan birisi olmuştur.

1980’li yıllarda SSCB yönetimindeki değişim ve siyasi havanın yumuşamasından faydalanan birkaç araştırmacı ve yazar yasaklanan şahıslar ve konular hakkında yazılar ve kitaplar kaleme almaya başlamıştır. Ömer Faik Numanzade hakkında da Sovyetler Birliği döneminde yazılar ve kitaplar yazan değerli bilim adamı Şamil Gurbanov olmuştur. Ancak Gurbanov rejimin baskısından dolayı Ö. F. Numanzade’nin bazı yazılarını yayınlamamış, yayınlattığı yazılardaki bazı yerleri ise çıkarmak zorunda kalmıştır.

SSCB’nin yıkılmasından sonra Türk cumhuriyetlerin bağımsızlıklarını elde etmesiyle zamanında yasaklı olan aydınlar hakkında çalışmalar hızla yayınlanmaya başlamıştır. Günümüzde de değerli araştırmacı ve yazarların çalışmalarında Ömer Faik Numanzade’nin hayatı ve biyografisi ile ilgili yeni belge ve bilginin gün yüzüne çıkarılıp yayımlandığı görülmektedir.

2022 yılında Ömer Faik Numanzade’nin doğumunun 150. münasebetiyle düzenlenen faaliyetlere ve kaleme alınan yazılara istinaden kendisinin Rusya ve Kafkasya Müslümanlarının, Azerbaycan ve Ahıska Türklerinin tarihinde önemli yer oynadığı; bir eğitimci, gazeteci, yayıncı, yazar ve aydın kimliğiyle öne çıktığı görülmektedir.

Ö. F. Numanzade, ilköğretimini Azgur köyündeki okulda tamamlamıştır. Ardından annesi Fatih Medresesi’nde okuması için İstanbul’a dayısının yanına göndermiştir. Burada eğitimine devam etmiş ve bir yıl sonra medresedeki eğitimi bırakarak Darüşşafaka Mektebi’ne geçmiş ve buradan mezun olmuştur. Bir müddet Osmanlı Devleti’nde memur olarak Galata Postahanesi’nde çalışmıştır. Ancak dönemin Osmanlı padişahı II. Abdülhamid karşıtı olduğu için doğup büyüdüğü Ahıska’ya dönmek zorunda kalmıştır.

İyi bir eğitim alan ve kendisini geliştiren Ö. F. Numanzade, memleketine gelir gelmez halkının refahı için çalışmaya başlamıştır. Bunun için bir okul açmak istemiş, ancak Çarlık Rusya’sının idarecileri Osmanlı Devleti’nde eğitim görevlilerine her türlü faaliyette bulunmalarına imkân ve izin dahi vermemiştir. Fakat Numanzade, yılmadan Azerbaycan’ın Şeki ve Şamahı şehirlerinde *usul-i cedit*³ olarak literatürde yer alan yeni tarzda eğitim veren okulların açılmasında önemli rol oynamış ve bu okullarda öğretmenlik yapmıştır. Öğretmenlik yaparken İsmail Bey Gaspıralı’nın Bahçesaray’da çıkardığı *Tercüman* (1883-1918) gazetesine yazılar da göndermiştir.

20. yüzyılın başında Tiflis’e gelen Ö. F. Numanzade, bu şehirde kalmış ve Muhammed Ağa Şahtahtlı’nın çıkardığı *Şark-i Rus* (1903-1905) gazetesinde yazılar yazmaya başlamıştır. Ancak yanlış idare yüzünden gazete iflas etmiş ve kapanma noktasına gelmiştir. Bunun üzerine Ömer Faik Numanzade gazete matbaasının satılıp dağılmaması için gazete basmahanesini satın almaya karar vermiştir. Ancak bunun için maddi imkânı olmamıştır ve bu durumu o dönemde tanıştığı ve *Şark-i Rus* gazetesinde birlikte çalışıp arkadaşı Celil Mehmedkuluzade’ye açmıştır. Bunun üzerine Azerbaycanlı zengin tüccarlardan Ali Asker Bakırzade’nin maddi yardımıyla *Şark-i Rus* basmahanesini satın alıp “Gayret” matbaasını kurmuştur. 1905 yılının mart ayında faaliyetine başlamış olan matbaa Azerbaycan’da maarifin, millî düşüncenin gelişip yayılmasında büyük hizmet etmiştir. Bu matbaada birçok broşür, ilan, süreli yayın ve kitap basılmıştır. Ö. F. Numanzade’nin ilk kitabı olan *Da’vet* de 1905 yılının nisan ayında bu matbaada basılmıştır (Akpınar, 1994).

³ Usul-i cedit okulları İsmail Bey Gaspıralı tarafından açılmış ve Çarlık Rusya’sında yaşayan tüm Rusya Müslümanlarının yaşadıkları şehirlerde açılmaya başlamıştı. Bu okullarda yeni tarzda eğitim verilmişti. İsmail Gaspıralı’nın faaliyetleri ve çıkardığı *Tercüman* gazetesi, çalışmaları ve eserleri hakkında daha fazla bilgi için şu çalışmalara bakınız: İsmail Gaspıralı, Seçilmiş Eserleri: 1-4. Neşre Hazırlayan: Yavuz Akpınar, İstanbul, Ötügen Yayınevi.

Ömer Faik Numanzade, bunun ardından aynı yılın nisan ayında Azerbaycan fikir ve sanat hayatında eşsiz bir yeri olan *Molla Nasreddin*⁴ (1906) dergisini Mehmedkuluzade ile birlikte çıkarmış ve yönetmiştir. Ö. F. Numanzade, dergide 1917'ye kadar mesul kâtip ve redaktör olarak çalışmıştır.

Ömer Faik Numanzade, *İrşad* gazetesinin 209. sayısında çıkan *Da'vet ve Tevakku'* (6 Sentyabr 1906/29 Recep 1324 [18 Eylül 1906]) başlıklı yazısında Gayret Matbaası ile ilgili yazılanlar bunu destekler niteliktedir:

“Herkes bu mukaddes niyete iştirak edip millete bir hizmet etmek isterse bizim kent ve fukara cemaatinin ağır maişetlerinden, istibdat idarenin zararından ve bunlar kimi (gibi) zamanemizin ihtiyaç gördüğü meselelerden bâis hırda hırda (küçük küçük), meselâ: sekiz, on altı, igrimi (yirmi) sahife büyüklüğünde mecmualar yazıp Molla Nasreddin veya Gayret Matbaası idaresine göndersinler. Özlerinden yazmak istemeyip tercüme etmek isteyenler öz adreslerini bize bildirsinler. Biz özlerine Rus dilinde yazılmış hırda hırda mecmualar göndererek ki tercüme edip bize göndersinler. Gayret Matbaası Müdürü Ö. Faik Numanzade” (Çitil, 2018).

Yukarıda bahsedildiği gibi Çarlık Rusya idaresi, Ömer Faik Numanzade'nin okul açmasına dahi izni vermemiştir. Daha sonra da gazete ve dergi çıkarmasına da müsaade etmemiştir. *İrşad* gazetesinin 61. sayısındaki Hususî Muhbirlerimizden-Tiflis-Hükümetin Müslümanlara Mükâfatı (5 April 1907 / 4 Rabiülevvel 1325 [17 Nisan 1907]) başlıklı yazıda, Ömer Faik Numanzade'nin üniversitede ders vermesine Çarlık Rusya'sının genel valisinin engellediği ortaya çıkmıştır (Çitil, 2021). Onun her türlü teşebbüslerini ve faaliyetlerini yasaklama Çarlık Rusya yıkılana kadar, hatta Sovyetler Birliği döneminde de devam etmiştir.

1.1. Araştırmanın Amacı

Bu çalışmada Ömer Faik Numanzade'nin kaleme aldığı ve Gayret Matbaası'nda bastırıldığı Neşr-i Âsâra Da'vet [Eserleri Yayınlamaya Davet] adlı kitabın incelenmesi amaçlanmıştır. Bu eserin Ö. F. Numanzade'nin ilk kitabı olmasından dolayı önemli olduğu düşünülmektedir. Eserde yaşadığı dönemdeki tarihi olaylar ve özellikle de Rusya Müslümanlarının maişeti ve basın-yayın alanındaki durumu hakkında önemli bilgilere rastlanmaktadır. Ayrıca Ö. F. Numanzade'nin Neşr-i Âsâra Da'vet adlı eserinde o zamana kadar gerçekleştirdiği ve ileride gerçekleştirmede düşündüğü faaliyetlere de değinilmesi onun aydın kişiliğinin bir göstergesidir.

2. YÖNTEM

Bu çalışma doküman incelemesi yöntemiyle gerçekleştirilmiş nitel bir araştırmadır. Doküman incelemesi yöntemi, araştırılmak istenen olgu veya olguların belli bir dönemdeki yazılı belgelerdeki bilgilerden hareketle analiz edilmesidir (Şimşek ve Yıldırım, 2016). Bu yöntemin temel amacı, yazılı belgelerden veriler elde etmek ve bu verileri açıklayarak yorumlamaktır.

2.1. Araştırmanın Modeli/Deseni

Çalışmada ele alınan eser, 1905 yılında Arap harfleriyle yayımlanmıştır. Bu eserin yazarı ve eseri konusunda doküman incelemesi yöntemiyle veriler toplandıktan sonra eserin çeviri yazısı yapılmıştır. TDK Türkçe Sözlük'e göre çeviri yazı, “yazılı metinlerin söyleyişteki ses değerleri dikkate alınarak başka bir alfabeyle aktarılmasıdır”. Günümüz Türkçesine göre Latin harflerine aktarılan metinde ayın ve hemze sesleri kesme işareti ile ve uzun ünlüler düzeltilme işaretiyle gösterilmiştir. Ayrıca kimi yerlerde

⁴ *Molla Nasreddin* dergisi: Ömer Faik Numanzade'nin Celil Mehmed Kuluzade ile birlikte çıkardığı tanınmış fikir, siyaset, edebiyat ve haftalık mizah dergisidir (Tiflis, 7.4.1906-9.1.1917, Tebriz: 1921, Bakü; 1922-1931). Derginin kapağında, daima Ressam O. İ. Şmerlig veya İ. Rotter tarafından çizilen renkli karikatürler yer almıştı (Akpınar 1994).

günümüzde anlaşılması zor kelime ve ifadeler parantez içinde italik yazılarak belirtilmiştir. Metin içinde yazar tarafından yapılan eklemeler köşeli parantez içinde verilmiştir.

2.2. Evren-Örneklem

Bu araştırmada genelleme yapma amacı olmadığı için evren-örneklem tayini yapılmamıştır. Bu çalışmanın içeriği, Ömer Faik Numanzade tarafından 1905 yılında Arap harfleriyle Gayret Matbaası'nda yayınlattığı Neşr-i Âsâra Da'vet adlı eseri üzerine kurgulanmıştır. Günümüzde bu eserin orijinal nüshası, Azerbaycan Devlet Arşivi'nde 8333 numaralı fonunda bulunmaktadır.

3. BULGULAR

3.1. Neşr-i Âsâra Da'vet adlı eser hakkında

Ömer Faik Numanzade Neşr-i Âsâra Da'vet adlı kitabını 1905 yılında Arap harfleriyle kurduğu Gayret Matbaası'nda yayımlanmıştır. Günümüzde kitabın asıl nüshalarından biri Azerbaycan Devlet Arşivi'nde 8333 numaralı fonunda bulunmaktadır.⁵

Neşr-i Âsâra Da'vet kitabı üzerine şimdiye kadar Azerbaycan'da iki çalışma yapılmıştır. Bunlardan birincisi Şamil Gurbanov'un *Өмер Фаик Не'манзадэ. Сечилмиш эсэрлери* [Ömer Faik Numanzade. Seçilmiş Eserleri] adlı kitapta Də'vət [Davet] başlığı altında yer alır (Gurbanov, 1992, 78-92). Ancak bu Gurbanov'un çalışmasında bazı eksiklikler bulunmaktadır. Çünkü Sovyetler Birliği döneminin şartlarından dolayı bazı yerler aktarılmamıştır. İkinci çalışma ise Şirməmməd Hüseynov tarafından Nəşri-asarə dəvət (Əsərlər nəşrinə dəvət) adıyla yayımlanmıştır (Hüseynov, 2013). Ancak bu çalışmada da bazı ufak okuma hataları görülmektedir.

Şüphesiz ki bu çalışmanın amacı eserleri karşılaştırıp eksikleri dile getirmek değildir. Çünkü dönem itibariyle bu eserler öncü çalışmalar olmuş ve birçok çalışmaya önderlik etmiştir. Türkiye'de de Neşr-i Âsâra Da'vet adlı eser üzerinde herhangi bir çalışma ve araştırmanın yapılmadığı görülmektedir.

Yazar, Neşr-i Âsâra Da'vet adlı kitabında basın-yayın faaliyetlerinin önemini ve kurmuş olduğu Gayret Matbaası ile neyi amaçladığını anlatmıştır. Bu eserde, özellikle halkın güçsüz ve geri kalmışlığının sebebinin matbaanın ve dolayısıyla matbuatın olmamasından kaynaklandığını açık bir dille belirtip ifade etmiştir.

Neşr-i Âsâra Da'vet adlı eser, Tiflis'te kurulan Türk matbaasının ilk eseri olma özelliğini taşımaktadır ve dönemin ihtiyaçlarını ve halkın geri kalmışlığını açıklamaktadır.

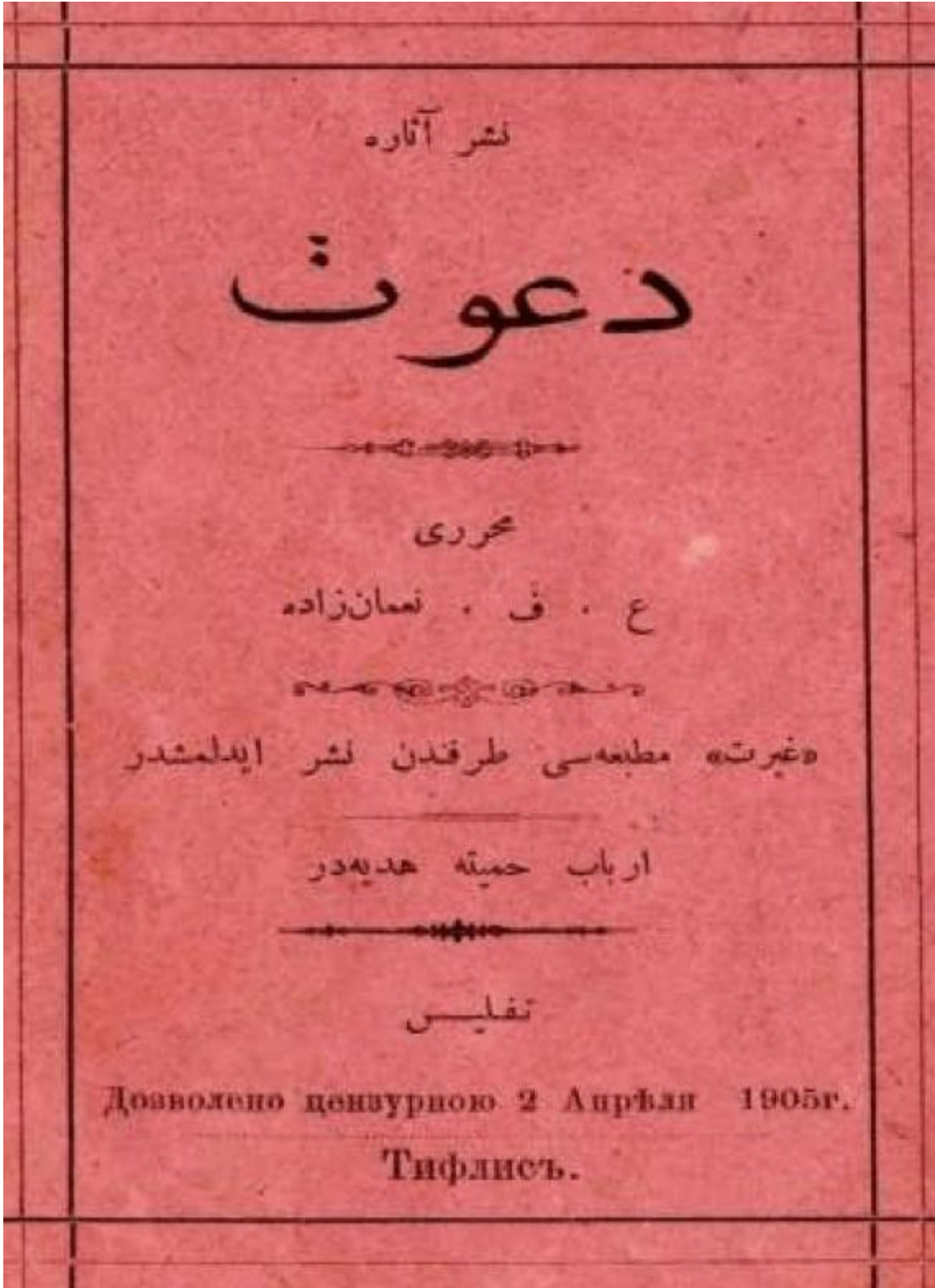
20. yüzyılın başındaki Türk basın ve yayını üzerine araştırmalar yapan araştırmacılar ve genel okuyucu kitlesi için büyük önem taşımaktadır. Çünkü eserde dile getirilenler o dönemde yaşamış aydının kendi ağzından dile getirilmiş ve kitapçık şeklinde basılmıştır.

Metnin dili ne günümüz Türkiye Türkçesidir ve ne de günümüzdeki Azerbaycan Türkçesidir. Metnin dili o dönemde İsmail Gaspıralı'nın çıkardığı *Tercüman* gazetesi ve bu gazetede kullandığı oldukça sadeleştirilmiş Osmanlı Türkçesidir, yani Rusya Müslümanları basınında kullanılan ortak edebî Türkçedir. Yazı dili de Osmanlı Türkçesinin yazı diline göre de sadedir. Örneğin, Ömer Faik Numanzade Neşr-i Âsâra Da'vet'te kitabın dili ve yayımlanacak kitapların dili hakkında şunları söylemiştir: "*Tazedən yazılacaq (Yeniden yazılacak) kitaplardan savayı (başka) maarifte hayli ireli (ileri) gitmiş Müslüman milletlerinin en güzel ve nef'ali (faydalı) kitaplarını Azerbaycan'da işlenen edebî ve bir derece umumî dile çevirip neşr eyleyek (yayınlayalım).*" (Numanzade, 1905).

Resim 1. "Neşr-i Âsâra Da'vet" (Eserleri Yayınlamaya Davet) kitabının kapağı

⁵ Çalışmada kullanılan 1905 yılında Arap harfleriyle basılmış Neşr-i Âsâra Da'vet adlı kitabının kopyası Azerbaycan Devlet Arşivi'nden Sayın Doç. Dr. İkrım Çınar tarafından temin edilmiştir.

“Neşr-i Âsâra Da’vet” kitabının kapağı:

Kaynak: <https://omarfaig.info/eserler/nesri-asare-davet-eser/> (Erişim tarihi: 10.04.203)

3.2. “Neşr-i Âsâra Da’vet” Adlı Kitabının Kapağının Latin Harfleriyle Yazılışı

Neşr-i Âsâra

Da’vet

Muharriri

Ö. F. Numanzade

“Gayret” matba’ası tarafından neşredilmiştir

Erbâb-ı hamiyete hediye

Tiflis

Дозволено цензурою 2 Апрелья 1905г.

Тифлисъ

3.3. “Neşr-i Âsâra Da’vet” Adlı Kitabının Latin Harfleriyle Yazılışı

Da’vet

(1)⁶ Hakikat ve sıdk olan yerden riyâ ve yalancılığın, hamiyet ve gayret bulunan mahalden denâ’et ve tembelliğın kaçacağı gibi ma’rifet ve hürriyet nûru doğan yerden cehâlet ve esâret karanlığının gideceğı de şeksizdir. şükürler, minlerce (*binlerce*) şükürler olsun ki her milletin, her neferin sebeb-i istirâhati, vâsıta-yı bekâsı, âlet-i terakkîsi olan ma’rifet ve hürriyet ışığı bu âhir vakitte bizim de gözlerimize – uzaktan da olsa – görünmekte ve geleceğımız için büyük ümitler vermektedir. Ne için vermesin ki değışmeyen, bir kararda kalan ancak Allah ve hakikat-i mutlakadır. Mahlûkun şân ve sıfatı, hâl ve iktizâ-i zamâna göre değışmektedir. Husûsiyle bu zamân kısa fikirlerle hiç ümit edilmeyen, ölçülmeyen, zayıf tasavvur ve hayâllere gelmeyen mahsûl ve vukûâtı doğan – bir anaya benzetilse yeri vardır.

(2) Öyle ana ki dün (dün) milyonlarca ahâlini (*ahaliyi*) hâl-i esârette tutan bir hükûmet-i zâlimeyi, bir devlet-i müstebideyi bugün gene o mazlûm cemâ’atin kıyâm ve istirdât-ı hürriyeti karşısında tir tir titreten bu kuvve-yi azîme, bir fikr-i teceddüt meydâna getirir (*getirir*).

Öyle ana ki hiç ümit edilmeyen bir vakitte dünyânın hâlini, insânların fikrini alt üst eden garîbe bir mahlûk, acîbe bir Ye’cûc Me’cûc türetip insanların evvelimci (*evvelki*) ocağı bucağı olan Asya’nın, insâniyetin birimci (*birinci*) kucağı olan Asyalıların insâniyet düşmanı, tembelliğın menba’ı olmadığını – ancak bir iki asırdan beri – medeniyet üstât ve rehberi olan gariplilere bildirtir.

Öyle ana ki dünyânın karanlık ve câhil vaktinden, suların bulantısından istifâde ile konşu hakkına, ra’iyyet (*insanların*) malına tecâvüz edenleri, özgelere malını helâl harâm demeyip karnına dolduranları kötek zoruyla kusturur.

Öyle ana ki özüne, emrine tâbi olmayan gâfil, (3) nâdân evlâdını hâk-i mezellete (*alçaklık toprağına; itibarsızlığı*), varta-yı helâke (*yokluk uçurumuna*) yuvarlatır; az zâmanda büyüğü küçük, rezil; küçüğü, büyük ve âli (yüce) eyler. Budur ki (*Bundan dolayı*) zâmanımızın bu hürriyet-engiz

⁶ Burada ve diğere yerlerde parantez içindeki rakamlar kitabın orijinal nüshasındaki sayfa numaralarını göstermek için tarafımızdan eklenmiştir.

(*hürriyet dolu*), bu hürriyet-âmîz (*hürriyet içeren*) te'siri sebebiyle Aksâ-yi Şark'ta (*Uzak Doğu'da*⁷) yağın kanlı karlar, ahan kırmızı sular (*akan kanlar*) neinki yalnız o tarafın (*sadece o tarafın değil*) belki şiddet-i sirâyeti (*bulaşma şiddeti*) sayesinde bizim de rızkımızı, hâlimizi, geleceğimizi değiştirmekte; bahâr çiçekleri gibi herkesin başında taze fikirler açmaktadır (*yeni düşünceler uyandırmaktadır*). Cennet-mekân merhûm ve mağfûr Kemâl Bey'in:

Kaza her feyzini her lütfunu bir vakit için sahlar⁸

Buyurması gibi kazâ ve kader kim bilir daha ne feyzler, ne lütuflar husûle getirecektir. Lâkin bu feyzlerden bu hâllerden, bu çiçeklerden, zâmanenin bu merhametinden bizim de istifâde etmeğimiz (*etmemiz*) lâzımdır. Bundan sonra da olsa ma'rifetlilerin ayakları altında âciz hayvanlar gibi ezilmemek için gayret ve harekete gelmeğimiz (*geçmemiz*) lâzımdır, lâbüddur (*gereklidir*). Bizim için istifâde ve terakkî kapısı imdilik (*şimdilik*) tabi'î top, tüfek ve dinamit ile (4) açılmaz. Onlar "bu hâlde" bizim hiçbir işimize yaraya bilmezler. Biz bugün ancak her kuvvetin, her hâhişin (*isteğinin*), her fikrin anası ve kökü olan ma'arif ve matbû'ât olduğunu bilmeliyiz (*bilmeliyiz*).

Maârifin ve medeniyetin bugün en birimci (*birinci*) vâsıtası, en kuvvetli nâşiri (*yayıncısı*) ise kitap ve gazetelerdir – matbû'âttir (*basılı şeylerdir*). Bunların mahal-i zuhuru (*ortaya çıkış yeri*) ise tabi'î matba'alardır. Buna göre diye biliriz (*biliriz*) ki her milletin medeniyet ve kuvveti matba'aların sayısı ile mütênâsıptır. Yani matba'ası, matbû'âtı çoh (*çok*) olan milletlerin servet ve kuvvetleri de çohdur. Aksi hâlde matbû'âtı yoh (*olmayan*) veya az olan milletlerin medeniyet ve güçleri de yoh (*yok*) hükmündedir. İmdi (*Şimdi*) biz bu kâ'ide, bu mücerrep (*deneyimli*) nişâneleri nazara alıp Kafkazya'da Müslümân matba'a ve matbû'âtının "yoh" hesabında olan azlığını arz edersek Kafkaz Müslümânlarında ma'rifet, ticâret, servet, kuvvet ve râhatın da yohluğu meydâna çıkar (*çıkart*) ki her sâhib-i insâfın bildiği bir hakikati biz biraz açık söylemiş oluruz (*oluyoruz*).

(5) Bu hâlde Rusya'da hüsn-ü sûretle devâm eden matba'alarımızın en birimcisi (*birincisi*), matbû'ât – gazetelerimizin millete en hayırlısı ve nef'alısı hamıya (*faydalısı herkese*) malum olan muhterem "Tercüman"⁹dır. Lâkin bir Tercüman ile otuz milyon halkın ihtiyacı görüle bilmez. Rusya'da Ruslardan sonraki çohluğumuza göre bize beş on değil, yüz matba'a – bir iki değil, on beş yigirmi gazet, jurnal (*yirmi gazete, dergi*) lâzımdır. Hayıf, çoh hayıf (*çok yazık*) ki güya İslâmiyet'in daha doğrusu imdiki Müslümânların matba'a ve taze matbû'ât ile hiç işleri güçleri yoh imiş gibi bu husûs aslâ nazara alınmır (*alınmıyor*); milletin en birimci (*birinci*) vâsıta-i bekâsı olan bu cihet – diğer işlerimiz gibi – köhne hâlde, sefâlet ve sefâhatimize delâlet edecek çirkin, gamlı bir sûrette birahılır (*birakılıyor*). Hâlbuki en güçlü top ve tüfekten artık (*fazla*) bizi muhafaza edecek matba'a ve matbû'âttir. Çünkü câhil ve gâfil bir şahsın veya bir milletin eline pul (*para*) gücüyle zamânemizin en büyük, en süratli atılan topları, tüfekleri, maşinaları (*makinelere*) geçse bile devâm ve bekâsı çoh azdır. Mesela: Dülgerlikten bi-haber (*Ahşap işçilikten habersiz*) olan bir kimsenin (6) eline kerki (*keser*) verilip bir kürsünün yapılması hâhiş edilse o kes (*istense o kimse*) beceriksizliği sebebiyle kerkini (*keseri*) eline vuracağı,

⁷ Burada kastedilen Rus-Japon Savaşı'dır. Bu savaş sonucunda Ruslar Japonlar karşısında ağır bir yenilgi alır ve içte karışıklıklar meydana gelir. Bunun sonucunda Çar II. Nikola manifesto yayınlayarak halklara birtakım yeni haklar vermek zorunda kalmıştır. Bu arada Rus Meclisi dediğimiz Duma açılmıştır. Bu dönemde Rusya Müslümânları da serbestleşmiş ve nispeten bazı haklar elde etmişlerdir. Basın yayın sahasında eskiye göre büyük bir artış olmuştur. Ancak bu durum çok uzun sürmemiş ve P. A. Stolipin'in İçişleri Bakanı olarak atanmasıyla Çarlık Rusya'nın eski sert ve yasadışı yönetim anlayışı geri gelmiştir.

⁸ Namık Kemal Bey'in Hürriyet kasidesinden bir beyit ve devamı:

Kazâ her feyzini her lütfunu bir vakt için saklar
Fütür etme sakın milletteki za'f u batâ'etden

(Kaderin her feyzinin, her yardımının bir zamanı vardır/milletteki zayıflık ve gevşeklikten sakın ümitsizliğe kapılma.)

⁹ Tercüman, ترجمان, Переводчикъ (1883-1918). İsmail Bey Gaspıralı'nın Bahçesaray'da çıkardığı Türk gazetesidir. Bu gazete Rusya Müslümânlarının yayınladığı en uzun süreli ve çok önemli bir yayındır. İsmail Gaspıralı'nın çıkardığı Tercüman gazetesi, çalışmaları ve eserleri hakkında daha fazla bilgi için şu çalışmalara bakınız: İsmail Gaspıralı, Seçilmiş Eserleri: 1-4. Neşre Hazırlayan: Yavuz Akpınar, İstanbul, Ötüken Yayinevi.

tahtanı (*tahtayı*) harâp edeceği gibi, ilimsiz ma'rifetsiz bir şahsın veya bir milletin ihtiyârına (*seçimine*) habebe (*ayrıca*) dünyanın bütün topları, tüfenkleri verilse gene âhirde (*yine sonunda*) özünden yüz kere az ve küçük ama ma'rifetli, gayretli ve hamiyetli bir millete boyun eğeceği, aczini, beceriksizliğini izhâr edeceği aşıkârdır. Bu hakikate şâhit getirmeğe ne hâcet: Bugün ekser Müslümân hükümetlerinin hakâret hâlleri, bir avuç ma'rifetli Avrupalılara boyun eğip teslim olmaları gözümüzün önünde dağlar gibi şâhit değil de nedir? Biraz daha izâh edek (*edelim*): Fas'ın (Mağrip), Tunus'un, Mısır'ın, Zengibar'ın (*Zanzibar'ın*) Maskat'ın, Borneo'nun, Somali'nin, Buhara'nın, Sudan'ın Hive'nin... ve özge bazı Müslümân hükümetlerinin bugünkü kan ağlatacak hâlleri, yürek parçalatacak vaziyetleri geleceğimizi fikreden her sâhib-i hamiyeti gam deryâsında boğsa şâyân değil midir? Kim ne derse desin: Ma'ârifi – matbû'âtı olmayan millet dünyânın en dehşetli cenk âlâtına gark olsa, (7) kuru sözle yedi değil, yetmiş evliyâ kuvvetine sahip olsa, hayâl ile yetmiş değil, yedi min (*bin*) arşın uzanan Zülfikâr'a mâlik olsa gene ahiri perişânlık ve pişmânlıktır. Burasını yâddan çıkarmıyah (*çıkarmayalım*) ki: “Ciddi matbû'âtı, gayret ve hamiyeti olan milletin kuvvet ve râhatı da olur” kâidesi imdiye (*kuralı şimdiye*) kadar hüküm sürmüş ve bundan sonra da kıyâmete kadar sürecektir. Buna göre bizler eğer bir an evvel maârif silâhıyla silâhlanmazsak tez geç (*silahlanmazsak er geç*) ma'rifetli, gözü açık milletlerin ticâret ve sınıat zorları (*sanat güçleri*), fikr-i siyâset kuvvetleri, âmâl-i milliye güçleri altında bugünkünden yüz kere daha bedter (*beter*) bir hâlde ezileceğimiz iki kere iki dört eder kadar âşikârdır.

Boş iftihâr, câhilâne ümit, bî-haberâne teselli, usûlsüz refâtâr (*gidiş*), ilim ve ma'rifetsiz icrâ-yı din ve mezhep bizi ne dünyâda ne de ahirette sâhil-i selâmete çıharda (*çıkarta*) bilir. Buna göre bizler: “Bazı millî ve dinî sıfât ve âmâl-i memduhemizi (*güzel işlerimizi*) şiddetle sahlamakla beraber” mutlak dünyâ umurunda konşu (*komşu*) ma'rifetli milletlerin bugünkü terakkî yollarını, mesleklerini dutmalıyız (*tutmalıyız*) ki bu yol (8) ve meslek de ancâk birdir. O da: Matba'a ve matbû'âtın çoğalmasına ve bu sâyede zamâneye göre her cür (*türlü*) mektep ve medreselerin küşâdına maârif-i milliyemizin husûl ve neşrine çalışmaktır.

Matbû'ât sebebiyle ireli gitmiş uzah (*ilerlemiş öndeki*) milletleri burada bize numûne-i ibret olmak ve şâhit getirmeğe hâcet yokdur (*yoktur*). Bir vatan kardaşı (*kardeşi*), bir memleket evlâdı olan konşumuz Ermenileri, Gürcüleri nazara alah (*alalım*). Tiflis'te konşularımızın (*komşularımızın*) kırha kadar (*kırka yakın*) mükemmel matba'aları var. Her hafta yüzlerce taze (*yeni*) kitâplar neşredilir (*yayınlanıyor*). Bizlerden çoh çoh (*çok çok*) evvel ilim ve ma'rifet yolunu rehber-i selâmet, san'at ve ticâreti vâsıta-i kuvvet ve kudret bilen vatandâşımız Ermeniler hele bir yanda dursun. Daha dününe gibi hamısı çahır (*düne kadar hepsi şarap*) küplerinin etrafını menzil eden Gürcüler de – bize nispetle – gaflet ve deliliklerini bir derece kanıp (*anlayıp*) hukûk-u milliyelerini muhâfaza etmeğe, medeniyet âlemine adım atmağa başladılar. Bu başlayış, bu hareket şeksiz âhir vakitlerde (*şüphesiz son zamanlarda*) açtıkları müteâddit (*birçok*) mükemmel matba'aları, ciddi gazeteleri, kitapları sebebiyledir. Bu hâlde çahırcı diye zem eylediğimiz (*şarapçı diye yerdiğimiz*) (9) Gürcü vatandâşlarımızın Tiflis'te gündelik bir neçe (*nice*) büyük ve hayırlı gazeteleri var. Bu yahında, belî bu yahında (*evet bu yakında*) iki gündelik gazete[ye] daha ruhsat aldılar. Demek ki o kadîm ve gâfil Gürcü konşularız da bizden evvel deprenip, bizden evvel gözlerini açıp bir neçe gündelik ve büyük gazete, birçok gâyet mükemmel matba'alara sâhip oldular. Cenâb-ı Hak daha ziyâde artırsın!

Kafkaz'daki tâifelere her işte rehber ve muallim olan vatandâşımız Ermenilerin gayret, hamiyet ve terakkileri ise daha özge bir hâlde, daha güzel bir sûrettedir: İmdiye kadar mevcût olan dört büyük ve nef'alı gazete ve jurnallarına bu il belî belî (*faydalı gazete ve dergilerine bu yıl evet evet*) bu geçen ayda iki gazete (*gazete*) daha ilâve ettiler. Demek ki yahında (*yakında*) Tiflis'te altı Ermeni gazete ve jurnalı (*gazete ve dergisi*) neşredilecek. Ne hoşbahtlık, ne âlî himmet! Ne göz açıklık! Bârekallah! Gayret, hamiyet ve vakitten istifâde böyle olmalıdır! Bu iki kadîm konşumuz kim bilir daha neçe taze gazete ve jurnalı (*nice gazete ve dergi*) için hükûmete ruhsat (10) arzuhâli vermişlerdir. Hem de vermelidirler. Herçend konşularımızın (*Her ne kadar komşularımızın*) bize göre gazeteleri, kitâpları çoh artık (*çok*

fazla) ise de Avrupa'nın en küçük hükümeti olan Şvesarya (İsviçre)'ya, dünengi (*dünkü*) çoban Bulgarlara nispetle bugünkü gazeteleri, kitâpları çoh, pek çoh az, belki hiç demektir. Bu sebeple hamımız çalışmalıyih (*hepimiz çalışmalıyız*). Çalışan kül mahrûm kalmaz. Herkes Allah'ın küludur, Allah çalışan külun din ve mezhebine aslâ bahmayıp dünyâ umûrunda herkesin çalıştığı kadarınca verir.

Yuharıda konşularımızın bize göre olan terakkîlerini zikretmekten kastım onlara haset etmek, çoh görmek değil. Kastım budur ki konşularımızla beraber biz de râhat ve insânca yaşamak için ma'rifet ve medeniyette mutlak biz de onlarla beraber olmalıyih. Çünkü bir vatanda, bir evde yaşayan bir memleket evlâtlarının ilimleri, kanacakları (*anlayışları*) bir pâyede olmalıdır ki biri birleriyle kardaşça (*kardeşçe*) râhat yaşayabilsinler. Ve illâ aradaki ihtilâf cihetiyle âhiri pişmanlık ve zarardan özge bir şeyi (11) olmayan kazâ ve vukûâta meydân verilir (*veriliyor*) ki insânlık – konşuluk nokta-i nazarınca ne kadar bâ'is-i teessüf edirse gene azdır. Hâlbuki vatandaşlık, konşuluk vazifesi neinki (*sadece*) biri birleriyle hayvânca kavga etmek belki muhâfaza-i vatan için yekdiğerlerine kömek (*yardım*) ve muâvenet vermektir. Konşu evi yıhanın hiç vakit evi abât olmaz. Husûsiyle ki İslâmiyet'te din ve mezhep tefrik etmeksizin konşu ve vatandaş hakkı en hürmet olunası haklardan olduğu ma'lûmdur. Hülâsa ma'rifetli konşuların arasında ma'rifet ve insânca yaşamağımız mutlak zamâna göre ilim ve ma'rifetimizin olmağına bağılıdır. Burasını bildikten sonra hamı ömrümüzü, varımızı bu maksada sarf etmeğimiz vâcip görünür (*görünüyor*). İsteddiğimiz bu ma'rifet ve râhatın kapısı ise gayrılarda gördüğümüz gibi ancâk matba'a ve matbû'âtır – ma'arif-i millîyedir. Hayıf, min (*Yazık, bin*) kere hayıf ki din ve milletin asıl rûhu olan ilm-i ma'rifetin kuvvetini herkes kanıp (*anlayıp*) gece gündüz o maksada çalıştıkları hâlde bizler hâlâ kırhlardan, Ashâb-ı Kehf'ten, Kıtmîr, matmirden, yeşil (12) külâh giyen meleklerden... bilmem daha nelerden, ne hayâllerden kömek ve muâvenet ümit edirik (*ediyoruz*)!?. Fesuphânallah! Budur ki bizlerden elli, altmış kere az olan konşularımız gayret ve ferâsetleri cihetiyle bir hayli taze (*yeni*) kitâplara, gazetelere sâhip oldukları hâlde bu büyük Kafkaz'da bizim mükemmel bir matba'amız, yarım jurnal ve mecmû'amız bile yohdur. Herçend (*Her ne kadar*) Rusya hükümeti Rusya'yı Müslümânlara bildirmek ve Şark ile daha ziyâde kesb-i münâsebet etmek için Türk dilinde bir gazetin (*gazetenin*) vücûdunu vâcip bilip, “Şark-i Rus” adında bir gazet ihdâs ve muharrirlerini ma'lûm olan şahsa¹⁰ havâle edilse de o da her nedense çok devâm ede bilmeyip acîb (*acayip*) bir yuhuya tutulmuştur. Bizlere hayıflar olsun ki tazedden bir neçe gazete ruhsat alacağımız yere eldekini de batırıp tazedden neşredilmeğıne duâ ile meşgulüh. Amân Ya Rab! Herkes gün gün ireli (*ileri*) gittiğı hâlde bizler her işte, husûsiyle ma'arifte fersah fersah geri gidirik (*gidiyoruz*). Bilmem bu gidişle hâlimiz ne olacak? Ne için bizler de öz (13) derdimize kalmırh (*bakmıyoruz*)? Neden me'yûs oluruh (*umutsuz oluyoruz*)? Ne için eli kalem tutan hamiyetli, ma'lûmâtlı muharrirlerimiz yazılarını bu husûsta kanlı yaşla yazmırlar (*yazmıyorlar*)? Husûsiyle zamânımız özge zamândır, demek olmaz ki hemîşe (*daima*) bu hâlde kalacağız. Hayır, hayır! Ümidi kesmek Allah'ın nimetinden, merhametinden el çekmek demektir. İnşâAllah geleceğimiz için ümitlerimiz, hâhişlerimiz (*isteklerimiz*) ziyâde büyüktür. Lâkin bizler fırsatı itirmeyip (*yitirmeyip*) millet kaydına, ma'îşet derdine, vatan hâline kalmağa artık başlamalıyih. Bizler henüz bu yolda niçin çalışmayah, başlamıyah ki komşularımız bu başlayacağımız yolun yarısını çoktan geçip nihâyete, maksada çatmak için neinki mâllarını, cânlarını bile fedâ edirlir (*ediyorlar*). Hayıf ki her milletin ohumuşları, abrazovannıyları¹¹ (*okumuşları, eğitilmişleri*) milletlerinin derdine iştirâk edip istikbâl-i milletleri için râhatlarını, varlarını kurbân ettikleri hâlde, bizim ekser abrazovannıylarımız güyâ feylesofluk, farmasonluk satıp her şeyden bî-kayıt, bî-dert kalıp râhat râhat ömür sürürler (*sürüyorlar*)!?. Bu (14) hâl ile, bu kayıtsızlıkla, bu hamiyetsizlikle beraber ne yüzle, ne cesâretle biz de özümüzü bütün ömrünü milletin insân olmasına, râhat yaşamasına sarf eden Peygamber-i Zîşân'ın (*Yüksek şan ve şeref sahibi olan peygambere, Hz. Muhammed (sav) 'in*) tâbi'î, ümmeti hesâp edeceyik

¹⁰ Burada malum olan şahıs olarak kastedilen Mehemmed Ağa Şahtahtlı'dır.

¹¹ Obrazovanniy (образованный): Rusça bir kelime olup “eğitilmiş” anlamına gelmektedir. Ancak Ömer Faik Numanzade bu kelimeyi burada ve başka yerlerde istihza ve kinayeli kullanmıştır.

(edeceğiz)? Milletin kaydına, derdine kalan halifelerin, pâdişâhların, ulemâ ve hükemânın acaba hansı (hangi) biri zehirsiz, hançersiz döşeginde râhat râhat vefât etti? Mâzimize, târihimize bahılsın: Milletin selâmetliğı için cân fedâ eden büyüklerimizin had ve hesâbı var mı? Ne hâcet: Her il (yıl) Muharremlikte zâhiren başımıza kül saman döküp, üst başımızı kanlara bulayıp güya böyle amel ve refâtlarıyla (davranışlarıyla) matemini sahladığımız nûr-i çeşm-i millet, mefhar¹² şühedâ'-i ümmet olan Hazret-i İmâm-ı Hüseyin aleyhiselâmın vak'a-i şehadeti bizlere numûne-i ibret, misâl-i gayret değil mi? Hayıf, sad-hezâr (yüz bin) hayıf ki o şehid-i milletperverin mâtemini bu zamâneye göre özge cür (başka türlü) tutmak, mersiyelerimizi daha taze bir siyâk-ı milletperverâne üzere ohutmak lâzım geldiğı (15) hâlde – sâhibinin niyet ve mesleğinden bî-haber hareket eden cânsız maşına (makine) gibi – kayırdığımız (yaptığımız) iş ve amelden özümüz de bî-haber bulunuruk: Muharrem ayının beş on gününde â'ciz uşaklar gibi “yalnız” başımıza küller döküp zincirlerle öz özümüzü vurup yaralamak âyâ âlî (acaba yüce) bir niyet uğrunda şehît olan o numune'-i gayret, o mücessem-i hamiyet için yâs ve mâtem sahlamak mıdır? Her insâf sâhibinden soraram (soruyorum):

Lâzım değil midir ki herkes tuttuğı işin, icrâ ettiğı mâtemin neden ötürü ve ne cür bir zât-ı şerîf için olduğunu lâyıkıyla bilsin?

Lâzım değil midir ki bu âlî uğurda bî-kâ'ide harç edilen (kuralsız harcanan) milyonların dergâh-ı ilâhîde kabûle geçeceğı ümit edilecek bir yolda sarf edilip edilmediğini kansın (anlasın)?

Lâzım değil midir bilek (bilelim) ki o kurretu'l-a'yn-ı resul (resulün gözbebeğı) bir cüz'î, bir avuç kavim ve ta'allukâtı ile öz kuvvetinden neçe min kere artık (nice bin kere fazla) olan bir kuvvet-i azîmeye neden ötürü karşı durdu?

(16) Lâzım değil midir bilek (bilelim) ki ne için o rikkat-engîz, o ciğer-sûz hâl ile şehâdete, o dehşet-âmîz sûret ile fedâ-i cânâ râzı oldu?

Şeksiz (Şüphesiz) ki gayret ve himmeti kalb-i âlî himmetine sığmayan o millet â'şığı şehâdeti – ölümü, hayır ölüm sûretinde ebedî varlığı, esâret ve hakâret ile yaşamağa tercih verdi.

Şeksiz ki ta'allukâtının, ümmetinin hukûkunu muhâfaza etmek, hür ve müstakil yaşamah, özgelere boyun eğmemek en birimci (birinci) mukaddes niyeti idi.

Şeksiz ki niyet buyurduğı kimi hayât olmadığı sûrette maksad-ı âlîsi, hukûk-ı kavmiyesi, istikbâl-i millîyesi yolunda kurban olmağı cânına minnet bildi.

Şeksiz ki niyet ve mesleğinde sebât ve karâr edip Kerbelâ deştini (ovasını) hürriyet-i vicdâniye, a'sabiyet-i kavmiye, haysiyet-i milliye, hukûk-ı insâniye kanına gark etmeğı, mahz (sırf) o dökülen kanların verdiğı kuvvetle gelecekte açılacak olan millet çiçekler(17)inin hüsn-i sûretle yaşamahları içindi. Heyhât! Harda (Nerede) o niyetler, o fedailikler, harda bizim bugünkü gâfilâne refâtımız (gidişimiz), başlarımıza bî-ma'ni câhilâne kül saman dökmekle iktifâ etmekliğimiz? Bahınız: O âlî, kutsî niyetler ile bizim bugünkü câhilâne, mukallidâne amellerimiz arasında ne büyük tefâvütler var? Allah aşkına deyiniz: Öyle bir zât-ı kuts-meabın şehâdetini yâd ile mâtem-i lâzımü'l-edâsını ifâ etmek hukûk-ı millîyeden, ma'rifet-i dinîyeden bî-haber bir kısım a'vâmu'l-nâsın yalnız başlarına küller, döşlerine zincirler vurup küçelerde gezmekleriyle mi olar (sokaklarda gezmeleriyle mi oluyor)? Ey muvahhidin-i hakikat! Vahdâniyet, ittihât nâmına deyiniz! Öyle bir zat-ı sehâvet (cömert zatı) gösteren “ihsân”ı adıyla bazı devletlilerimizin kâsiblerden artık (zenginlerimizin kazananlardan fazla) – biri birlerine “konaklık” vermeleriyle mi şâh-i şühedânın rûh-ı mübâreğı şâd edilmek istenilir? Âmân a'zîz kardaşlar (kardeşler)! Esâs ve hakikatten ne kadar uzaklaşmış! Budur ki bu uzaklaşmağımız, râhat zannıyla bugünkü hakâret ve zilletle (hor görülmüşlük ve alçaklıkla) (18) yaşamağımız, ettiğimiz amel ve tuttuğumuz işlerin tabi'î niyetsiz, fiksiz olduğundan, yani hakikatte ne cür çalışmak gerek olduğunu

¹² Metinde مخفر şeklinde yanlış yazılmıştır.

bil[m]ediğimizdendir. Bugünkü ekser amel ve refâtımızın muvâfik şer' ve akıl olmadığına, hukûk-ı insâniyemizi muhâfazaya, istikbâl-i millyemizi temine aslâ yaraya bilmediğine elbet a'vâmü'l-nâsımızın akli ermez, fikri çatmır (*yetmiyor*). Çünkü onlar zamâna göre ma'lûmat-ı ilmiyeden, usûl ve vaz'-ı âlemden bî-haberdirler. Bu husûsta onlarda o kadar kusûr ahtarmah, bu bârede (*aramak, bu konuda*) onlardan bir şey gözlemek (*beklemek*) olmaz. Elbette herkesin ilmine, devletine, mansıbına göre hizmet, pul (*para*), iş istenilir. Bu hizmetler, bu işler elbet ve elbet ki ohumuşlarımızdan, avrazovannıylarımızdan husûsiyle milletin ataları hükmündeki reis-i rûhânîlerden gözlenir (*beklenir*). Amma hayıf, minlerce hayıf ki ekser rûhânîlerimiz, avrazovannıylarımız ancak öz hâllerine öz karınlarının derdine kalıp bütün milleti isterse zülüm ve cehâlet ateşi tutsa deprenmemek, dinmemek fikrindedirler.

(19) Âmân Ya Rab! Ne için beş günlük dünyâ muhabbetini, beş on dakikalık yalancı râhatı, az vakitte puç olacak cüz'î menfa'at-ı dünyeviyeyi (*mahvolacak çok az dünyaya ait çıkarları*) ebedî hayâta, manevî menfa'at ve mükâfâta, cennet denilen bekâ-i nîk-nâme[ye] tercih edirler (*içinde güzel sözlerin toplandığı kalıcı kitaba tercih ediyorlar*)? Ohumuşluk sıfatı, büyüklük rütbesi milleti cehâletten, sefâletten kurtarmah, bu veçhile hem nev'ine mu'âvenet etmek değil mi? Hakikat kül, toprak başımıza ki her milletin avrazovannıyları milletin selâmetliği için avâmü'l-nâs ile her cür refât, milletin hürriyeti uğrunda mallarını değil, cânlarını bile fedâ ettikleri hâlde bizim bazı avrazovannıylarımız sâfdil cemâ'ati, henüz ma'arif ve milletperverlik âlemine adım atmağa başlamış kardaşlarımızı (*kardeşlerimizi*) yersiz, layıksız, vakitsiz refâtlarıyla, yazılarıyla ma'arif ve medeniyetten uzaklaştırmağa bir nev' (*tür*) sebep olurlar. Arayı bu veçhile harâp eden bazı hamiyetsiz, gayretsiz avrazovannıylarımızın bed refâtlarına bahıp (*eğitilmelerimizin kötü gidişlerine bakıp*) cemâ'atimiz umâmiyetle ohumuşlara küskün ve onlardan şikâyetçi gibidirler. Hatta (20) bu küskünlük teessüf edilecek öyle bir hâldedir ki her iki tarafta da ârzû edilen hüsn-ü niyet, sadâkat ve muâvenet-i millîyenin birûze çıhmasına cidden mân'î olur. Bununla da kalmır (*kalmıyor*): Sade cemâ'atimizin bir büyük kısmı, hiç yerde eksik olmayan bir neçe bî-hamiyet, bî-gayret, bî-meslek Müslümân adındaki maymunların refâtlarına (*davranışlarına*) bahıp medeniyeti o maymunların sefâhetlerinden ibaret zan edirler (*zannediyorlar*). Müslümânlığın ahkâm ve esâsından katiyen bî-haber olup bir kahpeye olan aşkından veya bir kulluğa olan denâetkârane tama'ından (*alçakçasına tamahundan*) ötürü tebdil-i din eden sefihlere, mecnûnlara bahıp umûmiyetle ohuyanlardan, Rusça ohumahtan yüz çevirirler (*çeviriyorlar*); uşahlarını (*çocuklarını*) Rus mekteplerine vermemek fikr-i câhilânesine düşürler (*cahilane fikre düşüyorlar*), ki ne kadar teessüf edilse o kadar azdır. A canım, a kardaşlarım (*kardeşlerim*)! Niçin yüreğiniz darılır (*canınız sıkılıyor*)? Bir neçe ohumuş bî-gayret ve bî-hamiyetin tebdil-i din etmesiyle bugün her mezhepten min (*bin*) kere muhkem duran ve bu sûretle de kıyâmete kadar devâm edecek olan (21) İslâmiyet'e ne zarar olabilir? Böylelerin ne hükmü – güneşe karşı duran miçeğin (sineğin) güneşin ışığına ne zararı – olabilir ki İslâmiyet'in asıl ve esâsı olan ilim ve ma'rifetten uzak durulsun? Başında biraz akli ve fikri olan Müslümâna layık mıdır ki günün ışığına karşı duran miçeğe acıhlanıp (*sineğe kızıp*) günün ışığını istemesin veya çöreğin acısına, yanığına rast gelip çörekten el götürsün (*çeksin*)? İnsân için bu mümkün olmadığı gibi biraz ilimle avrazovannıy “?” (*eğitilmiş*) olmuş bî-hamiyet, bî-gayret bazı Müslümânlara bahıp ilim ve ma'ariften uzak durmah da mümkün ve insan sıfatı değildir. Bahınız: Bu balaca tevakku'-nâmemi yazmahdan gazez (*çocukça arzu mektubumu yazmakta maksat*) ne idi. Dert ve gam bizi hardan haralara apardı (*nereden nerelere götürdü*). Asıl maksadı koyup bize ne hâşiyeler yazdırttı. Böyle uzun hâşiyelerden ohuyanların yürekleri darıhmamah için biz gene maksada gelek (*gelelim*): Arada türeyen hamiyetsiz avrazovannıyların, işin asıl ve esâsını fikir ede bilmeyen avâmın hâllerine bahmayıp (22) ümîdvârîh (*ümitliyiz*) ki hâtır ve hayâle gelmeyen bir çoh meserrat-âmîz (*çok sevindirici*) hâlleri, mahsûlleri doğulan zamân bizim istikbâlimiz içinde hayırlı işler, semereler meydana getirir. Çünkü zamânımız özge zamândır. Zamânımız da biraz görünmeğe başlayan hürriyet, adâlet, insâniyet güneşi herçend (*her ne kadar*) bizim üstümüzde, bizim ufukumuzda da doğulacaktır (*doğulacaktır*). Lâkin o

günün ışığından vaktinde istifâde etmek için imdiden hazırlanmağımız (*şimdiden hazırlanmamız*), fırsatı itirmeyip dertleşmeğimiz lâzımdır. Dertleşmek, görüşmek, haberleşmek, arz-ı ahvâl etmeğimiz için de elbette işe yarar, söze geçer, kadri bilinir umûmî “dil”imiz olmalıdır. Bu umûmî, nüfûzlu dil dahi ma’rifetli milletlerde olduğu gibi şeksiz “matba’a” ve “matbû’ât”tır. Zira matba’a ve matbû’âtı olmayan milletin dili yoh hükmündedir. Dili olmayanın da mevcûdiyeti yoh demektir. Dünyâya, etrafa bahınız: Hansı milletin matbû’âtı çohsa o milletin servet, kudret ve râhatı da çoh demektir. Aksi hâlde matbû’âtı, yani ma’nevî dili (23) olmayan milletin diğer milletler arasında neinki (*sadece*) i’tibâr ve nüfûzu, belki adı, sanı da yohdur. Çünkü her millet öz sağlıklarını, öz varlıklarını ancak matbû’ât ile muhâfaza edirler (*ediyorlar*). Fikir ediniz: Rusya’da Ruslardan sonra en çoh millet biz Müslümânlar olduğumuz hâlde yâlnız hükûmet nezdinde değil, ma’rifetli konşularımız (*komşularımız*) arasında bile zerre miktarı kadrimiz, i’tibârimiz yohdur. Buna en küçük bir misâl arz edem (*edeyim*): Bu yahında Tiflis’te şehir idaresinde (Duma’da) büyük bir meclis kurulup müşâvere edilmişti ki Kafkazya’daki her millettten birer vekil – meb’ûs Peterburg’a gönderip dertlerini, ihtiyaçlarını arz etsinler. Bu büyük meclis konşularımız (*komşularımız*) Ermenilerden, Gürcülerden, Yahudilerden birer vekil intihâp ettiği hâlde Müslümânlardan vekil değil, varlığını bile önce yâda getirmedim!? Bu husûsta taksîr yalnız konşularımızda mı? Aslâ. Biz imdiye kadar ne ile, hansı vâsıta ile, hansı dil – hansı kitâp ve gazeteler ile (24) özümüzü hükûmete değil, konşularımıza tanıtdıh (*komşularımıza tanıttık mı*)? Bununla da bütün bütün demek olmaz ki cemâ’atimiz de taze (*yeni*) kitâp ve eserleri ohumah hevesi yohdur. Ümitsizlik tenbel işidir. Ye’is ve keder za’af nişânesidir. Kat’-ı tefekkür ise biraz ferâsetli hayvânlara bile yaraşmaz. Harda (*Nerede*) kaldı ki bu zâmanda, bu her şeyden ümit isi – kokusu (*kokusu*) gelen bir vakitte bizler, bir Şeyh Şamillerin, Cevat Hanların yurdunda oturan ahlâfı istikbâlimizden kat’-ı ümit edek (*halefleri olarak geleceğimizden ümidimizi keselim*)? Hayır! Hayır! Sevgili milletimin istikbâline, kudret-i âtiyesine benim ümidim pek çohdur. “Şark-i Rus” idâresinde ola, ola özge bir meslekte ma’lûm olan hizmetim müddetinde çap edilmek üzere her taraftan gelen yüzlerce mektûplar, makaleler, eserler mende şadlı (*bende sevinçli*) ümitler, hayât-bahş (*hayat veren*) fikirler uyandırdı. Cemâ’atimizin bundan sonra da olsa konşulardan ibret alıp taze kitâpları, taze eserleri ohuyacağına yakîn hâsıl ettim. Bu yakîn ümitle her türlü cismânî, rûhânî zahmeti kabûl (25) edip bu hâlde Müslümânlarımız arasında kârı – kazancı az amma “ma’nen” hizmeti büyük, gelecekte şe’ni (*iş*), kadri artık (*fazla*) olan muntazam bir “matba’a” küşâdı (*açma*) fikrine düştük. “Cenâb-ı Hak şerîk olanlarla – ittifâk edenlerle beraberdir” hükmüne amel edip: Men (*Ben*), azîz yoldaşlarım: Ehl-i kalemden Muhammed Kulizade¹³, tüccârdan Şeyh Ali Asger Bakırzade – bu üçümüz ittihât edip Allah’ın tevfiğiyle Tiflis’te bir Müslümân matba’ası açdıh. Adını “Gayret” tesmiye ettik. Gayret matba’asının en birimci (*birinci*) kastı – mesleği Türkçe, Farsça, Arapça kitâplar tab’ ve neşr etmektir (*basıp yayınlamaktır*). Ümitvarlı ki milletin en büyük ihtiyâcı olan taze kitâp ve eserlerin milletimiz arasında revâç ve kadersizlikten ötürü bu hoş mesleği, hizmeti birahip âdî dükkâncılar gibi temin-i ma’îşet için yalnız ticaret kâğıtları çap etmeğe mecbûr olmarlı (*olmayız*). Biz matba’anın revâç ve terakkîsi harflerin güzelliğinde, edilen siparişlerin doğru ve hoş çap edilmeğinde (*basılmasında*), (26) vaktinde hâzır olunmasında bilip, Allah’ın tevfikine ve bundan sonra yatmayacak olan milletimizin hamiyet ve mu’âvenetine arha verip hiçbir türlü masraf ve harçtan geri durmayacağız. Az bir vakitte matba’amızda Mısır ve İstanbul’un en yahşi ve güzel harflerinden iki nev’ (*nevi*) harf hazır ettik ve bundan sonra ihtiyaca ve muharrirlerin hâhişine (*isteğine*) göre Mısır’dan, İstanbul’dan gene lâzım olacak güzel harfler, kalıplar getirtmek niyetindeyiz (*niyetindeyiz*). Her cür (*türlü*) sa’y ile “Gayret” matba’asını öyle bir hâlde getirmek fikrindeyiz (*fikrindeyiz*) ki hamiyetli muharrirlerimiz, yazarlarımız, sevdagârlarımız aslâ zahmet ve çetinliğe duçar olmasınlar. Herçend hizmet ile beraber ticaret ve çohlu kazanç insânların hâhişi ise de biz hakikaten az nef’ (*fayda*) ve kazanca kanâ’at edip – Kafkaz’da yüzlerce olan gayr-ı millet matba’alarının arasında – bu taze Müslümân matba’asının hüsn-ü sûretle devamına gayret edeceyik (*edeceğiz*).

¹³ Dostu ve çalışma arkadaşı olan Celil Memmedguluzade kastedilmektedir.

Bununla beraber asıl fikir ve niyetimiz budur ki **(27)** elden geldiği, gücümüzün çatdığı (*yettiği*) kadar fennî, ilmî, sınıâ'î, edebî, târihî kitâpların neşrine vâsita olah (*olalım*). Tazeden yazılacak (*Yeniden yazılacak*) kitâplardan savâyı (*başka*) ma'arifte hayli ireli (*ileri*) gitmiş Müslümân milletlerinin en güzel ve nef' alı (*faydalı*) kitâplarını Azerbaycan'da işlenen edebî ve bir derece umûmî dile çevirip neşr eyleyem (*edelim*). İmdi biz âcizâne yazılan bu "Da'vet" ile Kafkazya'daki hamı (*bütün*) hamiyetli muharrirleri, mu'allimleri, müderrisleri neşr-i âsâr fikr-i mukaddesine mütevâziyane, müsterihâne da'vet eyleriyik (*eser yayınlama gibi mütevâzi fikre alçakgönüllülükle ve rahat gönülle davet ediyoruz*). Uzahdaki muharrir ve mü'elliflerimiz eserlerini tab' ettirmek (*basmak*) için Tiflis'e kadar gelip zahmet çekmelerine bile hâcet yohdur (*ihtiyaç yoktur*). Herkes açık dil ve açık hat ile yazdırları eserleri hâhiş buyursa bize gönderebilir. Biz özümüz burada senzora (*sansür memuruna*) verip ruhsat alırlı (*alırız*). Husûsî edeceğimiz, şart ve mukavele¹⁴ ile güzel sûrette çap etmeğe gayret ederik (*ederiz*).

Gayretli muharrir kardaşlarımız (*kardeşlerimiz*) âcizâne olan bu fikrimize **(28)** iştirâk ederler ise öyle etmek olabilir ki bir neçe ay sonra – (bu hâlde bir iki büyük kitâp çap etmekle meşgûl) – her ayda belki her iki haftada bir muntazaman birer kitâp ve mecmû'a neşr edebilecek (*dergi neşredebilelim*). Ne etmeli, çâre ne? Mâdemki Kafkaz'da millî bir tab şirketimiz, neşr-i âsâr heyetimiz yohdur ve bu hâlde olmağa da ruhsat verilmir (*verilmiyor*) veyahut demek de olabilir ki fedâkârane bir sûrette ruhsat almağa henüz çalışanlarımız yohdur, bu sûrele de olsa milletimizi ma'ariften, âlemden haberdâr etmeğe gayret etmeliyik (*etmeliyiz*). Gözümüzü dört açıp gasp¹⁵ edilen hukûk-i millîyemizi, hürriyet-i insâniyemizi istemeliyik (*istemeliyiz*). Derdimizi, ihtiyâcımızı bildirmeliyik (*bildirmeliyiz*). Bununla beraber milletimize terakkî yolları olan ulûm ve fûnûn-ı hâzıradan, mekârim-i ahlâktan, vezâ'if-i insâniyeden, muhabbet-i milliye ve vataniyeden ma'lûmat vermeliyik (*günümüzdeki fen bilimlerinden, cömertlik ahlakından, insanlık vazifelerinden, millet ve vatan sevgisinden bilgiler vermeliyiz*). Biz bu fikrimizi en evvel meslektâşımız muharrir-i fezâilperver Abdürreşid İbrahimzade'ye¹⁶ arz ettik. Aldığımız cevâpta **(29)** tevakku' (*arzu*) ve fikrimizi gayet hoş hâllikle kabûul edip "Gayret" matba'ası vâsıtasıyla her vakit küçük, büyük eserler, makâleler neşredeceğini bildirmekle bizi bu ağır işimizin evvelinde memnûn ettiler. Ümîdvârı ki bu "Da'vet" ve mürâca'atımızla sâir hamiyetli, gayretli muharrirlerimiz dahi kast ve mesleğimizden haberdâr olup âciz lâkin sevgili milletlerine, her şeyden artık (*fazla*) ma'arife muhtaç olan kardaşlarına (*kardeşlerine*) "Gayret" matba'ası vasıtasıyla da vazife-i mukaddeselerini (*mukaddes görevlerini*) eda ederler.

Cemâ'at ve milletimiz, taze kitâpları ohumurlar (*okumuyorlar*) diye onları hemîşe töhmet etmek elbette olmaz. Ve burası da herçend doğrudur ki cemâ'atımız taze kitâba, esere pul (*para*) vermeğe öğrenmeyip bir kitâp ve gazeteden kırk ellisi ohumah isteyir (*okumak istiyor*). Amma, çâre ne? Gene hamd ve şükürler etmeliyik kırk (*etmeliyiz kırk*) ellisi bir kitâptan da olsa ohurlar, ohumah isteyirler (*okuyorlar, okumak istiyorlar*). Elbet böyle böyle ohumağa heves ederler, inşâAllah bir vakit olar (*olur*) ki bizim cemâ'atımız de gayr-ı milletler gibi kitâp ve gazeteyi (*gazeteyi*) çörek gibi **(30)** insân gıdası¹⁷ bilip herkes öz azugesini (*yiyeceğini*) özü için alar (*alır*). Biz bundan sonra, yani çektiğimiz bunca eziyet, gördüğümüz bunca hakâret, sıhıntı ve tecrübelerden sonra ümîdvârı ki mazmûn ve mündericâtı nef' alı, dili [ve] yazısı açık kitapların ohunacak vakitleri artık çatmıştır (*ümitliyiz ki kavramı ve içeriği faydalı, dili ve yazılışı açık kitapların okunacak zaman artık gelmiştir*). Ona şek yoh ki bundan sonra da gözlerimiz açılmaz, başlarımız işlemeze biz Rusya Müslümânlarının adları – Gence, Şeki, Şamahı, Bakû, İrevan, Nahçıvan, Karabağ... hânlarının adları gibi – yalnız târih sahifelerinde kalır. Âmân, âmân! Bu gibi meyusiyeti, ümitsizliği neinki (*sadece*) yâdımıza, hayâlimize bile getirmeyek (*getirmeyelim*).

¹⁴ Metinde yanlışlıkla mukavele (مقاله و له) yazılmıştır.

¹⁵ Metinde yanlışlıkla gazap (غضب) yazılmıştır.

¹⁶ Abdürreşid İbrahim Efendi (23 Nisan 1857, Tara, Sibiryâ – 17 Ağustos 1944, Tokyo, Japonya), Türk fikir adamı, gazeteci, seyyah ve yazar.

¹⁷ Metinde yanlışlıkla gızası (غذاسی) yazılmıştır.

İnşâAllah irelide terakkî (*ileride ilerleme*) ümîdimiz, bizim de ma’rifetli milletler sırasına geçmeğe yolumuz çoh çohdur. Bu kadar ki bu ümîdin ancah matba’a ve matbû’ât ve bunların vâsıtasıyla ma’arif-i millîyemizin neşredilmediğinde bilmeliyiz (*milli kültürümüzün yayınlanmasında bilmeliyiz*). Hamdolsun cemâ’atımız, lisânı ve ma’nâsı açık yazılan kitâpları ohumağa başlamışlardır. “Lisân” (31) dedim de yâdına geldi: Yazılan kitâpların revâç ve makbûliyeti, intişârı mutlak ve mutlak lisânın açıklığındadır; âsân (*kolay*) anlaşılacak derecede olmağındadır. Çetin ma’nâlı, pür-ibâreli (*ibare dolu*) kitâplar tabî’î çetin anlaşılabilir (*anlaşılıyor*). Çetin, zor anlaşılabilir kitâpları ise elbet ekser ohuyan sevmez. Az ohuyan ise âslâ ohumah istemez. Cemâ’at için yazılacak kitâplar elbet ve elbet ki mümkün mertebeye cemâ’at diline yakın olmalıdır. Aksi hâlde hiç gözlemeyek (*beklemeyelim*) ki avâm dediğimiz ekser cemâ’atımız ibareli yazılıp âsân, anlaşılmayan kitâplarımıza pul verip alarlar (*para verip alırlar*). Bu sebeple diyebilirim kitâbın ohunmasını, revâcını isteyen muharrirler elden geldiği mertebeye açık dilli, açık ma’nâlı yazmağa himmet buyurmalıdır. Hakikaten hamımız çalışmalıyık ki çetin ma’nâlı Arabî, Farsî sözlerin yerine Türkçe sözler yazalım (*yazalım*). Yazı yazmadaki hüner ve ma’rifeti Arabî, Farsî sözlerin çohluğunda bilmeyek (*çokluğundan bilmeyelim*). Belki mümkün mertebeye sade yazmağı özümüz âdet edip, özgelere de numûne – (32) örnek ola (*olalım*). Bu sözleri men (*ben*) yaza yaza, bu lâfları men vura vura, bu bala (*küçük*) “Da’vet”te hayli uzun matlap ve cümleler, pek çoh Arabî, Farsî sözler yazmağımın (*yazmamın*) sebebi elbette herkesin yâdına gelir ve gelmelidir. Umûm cemâ’ati için yazılacak kitâp elbet böyle yazılmaz. Men bu mecmû’anı (*dergiyi*) husûsiyle ohumuşlara karşı yazdığım ve imdi diye bilemeyeceğim bir keyfiyet de işin içinde olduğı için böyle yazmağa mecbûr oldum. Yohsa özüm ibâreli yazıların düşmanıyım. Tekrar edirem (*ediyorum*): Bizim derdimize dermân edecek, hükûk-ı millîyemizi, vezâ’ife-i insâniyemizi bildirecek, hüsn-ü ahlâk, muhabbet-i kavmiye ve diniye dersleri verecek matbû’âtı gelecek ve selâmetliğimiz için vâsıtaya yegâne hesap etmeliyiz (*etmeliyiz*). Bununla beraber bazı Müslümân adında müfsit, hâ’in-i millet, düşman-ı cemiyet olan denîlerin, edepsizlerin, âlet-i şer ittihâz ettikleri mecmû’a ve eserlerinin esâs ve mesleklerini kanıp zâhirlerine aldanmamalıyık (*anlayıp dış görünüşlerine aldanmamalıyık*)? Bir meslekte, (33) bir sözde, bir karârda, bir fikirde durmayıp pul (*para*) ve menfa’at gelen tarafa bahıp oynayan abrazovannıy şeklindeki, adındaki münâfıkların yazılarıyla erbâb-ı hamiyetin yazıları fikir edilmelidir. Herçend (*Her ne kadar*) bir vakit, hatta tez vakit olacak ki Hâmî, Delîl, Hâdî adındaki mâhî, zelîl, cânî adamların boyahları, iç yüzleri meydana çıhıp onları herkes tanıyacaktır. Lâkin bugün ki hele o vakitte, o hâlde değıliz (*değıliz*), muhâfaza-i millet ve diyânetimiz için yazılan yazılarıyla fesâd-ı ahlâkımız, terk-i hamiyetimiz için yazılan yazıları gayet dikkatle ohumalıyık (*okumalıyık*). Kur’ân-ı Azîmü’l-Kadr’in hemen her sahifesinde: Tetefekkerûn, tete’akkalûn, tetezekkerûn... ila ahirihi (*Düşünesiniz, akledesiniz, zikredesiniz... ve diğeri*) hitâbeleri, emirleri yahşi ile yamanı (*iyi ile kötüyü*) fark etmeğimiz için değıl mi?

Âmân, âmân azîz kardaşlar (*kardeşler*)! Zamânemiz çoh merhametsizdir. Çalışmaya hiçbir zad vermir (*şey vermiyor*). Zamânemizin bir sâ’ati itirilecek (*yitirilecek*), fırsatın bir dakikası elden (34) kaçırılacak zamân değıl. Yahşi, belki yakîn bilmeliyiz (*kesin olarak bilmeliyiz*) bu zamândaki cüz’î gafletimiz, yuhlamağımız (*uyumamız*) gelecekteki ümîtlerimize tez sağalmaz yaralar, zararlar vuracaktır (*vuracaktır*). Her işin bir vakti, her vaktin bir işi vardır. İmdiki vaktin işi odur ki gözlerimizi dört yerine sekiz açıp özümüzün her vakit makûl olan millî ve şer’î âdet ve usûllerimizi şiddetli tutmakla beraber – konşularımızdaki mahz (*konşularımızdaki surf*) ma’rifetli işleri, hayırlı usûlleri mutlak götürmeliyiz (*yerine getirmeliyiz*). Ma’rifetli milletler arasında âciz, zayıf, hakîr kalmayıp hüner ve san’atta onlar ile beraber olmalıyık. Hür, müsterîh, korhusuz, insânca yaşamalıyık. Yohsa ma’rifetli milletlerin arasında – ilim ve ma’rifetsizliğimizden – râhat yaşamağı becermeyip Osmanlı’ya gitmeğe göz dikmek, hayâle ümît bağlamak, min illik (*bin yıllık*) ata baba yurtlarını, cennet gibi yerlerimizi birahıp geriye hicret etmek “Leyse li’l-insâni illâ mâ se’â”¹⁸yı emreden bir dinin esâsını, kadrini

¹⁸ Ve en leyse li’l-insâni illâ mâ se’â (İnsan ancak çabasının sonucunu elde eder.). Necm suresi 39. ayet.

bilmemektir. Burada (35) çekinmemek sebebiyle hicret etmek öz ilim ve ma'rifetsizliğimizi, İslâmiyet'ten asla haberimiz olmadığını öz dil ve amellerimiz ile tasdik etmek demektir. Ah bu tasdik ne kadar acı bir hakikattir: İslâmiyet'in esâsını, ilim ve ma'ârifin kuvvetini bilen Müslümânlar yurtlarını, kavim ve ta'allukatını bırakıp (*akraba ve yakınlarını bırakıp*) geri geri mi kaçmalı, yohsa evvelki gibi ireli ireli mi gitmeliyik (*ileri ileri mi gitmeliyiz*)? İşte bu yaman dertlerimizin, bu kohmuş yaralarımızı en birinci dermânı matba'a ve matbû'ât-ı millîyedir. Geliniz, ey milletin rûhu olan azîz muharrirler geliniz! Arada eksik olmayan bazı husûsî, şahsî hâllere asla bahmayıp el ele veriniz! Fennî, edebî, sînâ'î eserler yazınız! Tercümeler ediniz! "Gayret" matba'ası menfa'atlı, millî eserleri ucûz ve hüsn-ü sûretle tab' etmeğe (*güzel bir şekilde basmaya*) her vakit hâzırdır. Milletimizin her cür (*türlü*) selâmeti için büyük küçük demeyip çalışah (*çalışalım*). Yek-vücût, yek-rey, yek-cihet olup çalışah! Çalışah ki Allah (36) çalışanlarla, ittifâk edenlerle beraberdir.

Yuharıdaki yazılarım muhterem muharrirlere karşı herçend hitâp ve va'z gibi görünürse de asıl maksadım hâşâ va'z ve ihtâr değildir. O husûs benim ilmimden, gücümünden, haddimden artık olduğunu bilirem (*fazla olduğunu biliyorum*). Men (*Ben*) bu "Da'vet" ile hamiyetli muharrirlerinden ancak bir tevakku'¹⁹ edirem (*arzu ediyorum*), hakirâne feryât eylirem (*ediyorum*), âcizâne yalvarıram (*yalvarıyorum*). Tevakku'umu kabul buyuran olursa milletimiz için ne hoş-bahtlık!

Hareket insândan bereket Allah'tandır.

4. SONUÇ

Rusya Müslümanları, Kafkasya, Türkiye ve Azerbaycan eğitim-öğretim, basın-yayın, siyaset gibi pek çok alanda iz bırakan Ömer Faik Numanzade'nin hayatı ve çalışmaları üzerine Sovyetler döneminde araştırma yapmak imkânsız kadar zordu ve belli bir kurallar çerçevesinde yapılırdı. Bu da ancak 1980'li yıllarda mümkün oldu. Sovyetler sonrası ise araştırmaların ve yazıların sayısı arttı ve her geçen gün de artmaktadır. Son zamanda Ömer Faik Numanzade hakkında yeni belge ve bilgi ortaya çıkarılmakta, eski yazı ve eserleri ya yeniden değerlendirilmekte ya da ilk defa incelenip yayınlanmaktadır. Ömer Faik Numanzade'nin *Neşr-i Âsâra Da'vet* adlı kitabı Türkiye'de çalışılmamış ve bilinmeyen bir eserdir.

Ömer Faik Numanzade, *Neşr-i Âsâra Da'vet* adlı kitabında o dönemde Çarlık Rusya'sında olup bitenleri, Rusya Müslümanlarının hâl ve ahvalini, eğitim-öğretim durumunu, basın-yayın alanındaki vaziyetini, en önemlisi de Kafkasyalı Müslümanların komşuları olan Gürcü ve Ermenilerin çok gerisinde olduklarını akıcı ve açıklayıcı bir dille ifade etmiştir. Üstelik bu geri kalmışlığın sebebi olarak da eğitim-öğretimin, okulların, matbaaların ve gazete-dergilerin yetersizliğiyle açıklamıştır. Matbaa ve yayın olmadığı takdirde insan kendisini ifade edemez olduğunun ve dolayısıyla da dili de gelişmek yerine yok olmaya yüz tuttuğunun altını çizmiştir.

Hâl böyleyken Ömer Faik Numanzade bu tür kötü durumdan ve geri kalmışlıktan kurtulmak ve zaman göre gelişip ilerlemek için ilk önce matbaa tesis etmek ve gazete ile dergi çıkarmak, kitap yazıp basmak gerektiğini vurgulamıştır. Ayrıca bunu yapmak için bilgi ve birikimi olan eğitimlilerden ve yardım etmek isteyenleri de buna ortak olmaya davet etmiştir.

Yazar, yeri geldikçe Türk tarihinden, İslamiyet'in hükümlerinden, Hz. Muhammed (SAV)'in ve onun sahabelerinin yaşayışından, ayet ve hadislerden, yakın tarihten, komşuların vaziyetinden ve Çarlık Rusya'sı, Osmanlı Devleti ve diğer Müslüman memleketlerin durumundan da bahsederek düşüncesini ve ifadesini güçlendirmiştir. Tabii Namık Kemal'in şiirlerinden de istifade etmeyi ihmal etmemiştir. Ne de olsa o dönemin ileri gelen Osmanlı aydınlarıyla ya bizzat tanışmış ya da eserlerini okumuştur.

¹⁹ Metinde yanlışlıkla tevakku'dur (توقعدر) yazılmıştır.

Sonuç olarak Ömer Faik Numanzade *Neşr-i Âsâra Da'vet* adlı eserinde kendi plan ve programı ile gerçekleştirmeyi düşündüğü ideallerini madde madde açıklamıştır. Onun bu kitaptan sonra yazacağı yazıları ve eserleri bunun en açık delilidir. Eserlerine bir bütün olarak bakıldığında da burada bir dereceye kadar başarılı olduğu ve örnek bir hayat yaşadığı sonucuna ulaşılabilmektedir.

Bu çalışmayla o dönemde Ömer Faik Numanzade'nin görüşlerini ortaya konulmasıyla birlikte Türk dünyasında günümüzde yaşananlarla eski dönemde yaşananların karşılaştırılmasına olanak sağlanmıştır. Ayrıca Ömer Faik Numanzade üzerine yapılan çalışmalarda onun biyografisinde eksik kalan bazı boşlukların kapatıldığı kanaatindeyiz.

Extended Summary

The Internet, social media, television and radio broadcasts, newspapers, magazines, and books are the primary means of obtaining information in the 21st century. However, in the late 19th and early 20th centuries, the acquisition of knowledge was not as fast and advanced as it is today. This is because there were not as many printed works as there are today.

Compared to other nations, this situation was much worse for the Muslim-Turks in Russia. Because the obstacles of the Tsarist Russian administration with various excuses and the backwardness of the people were among the most important problems in obtaining healthy information. This can be clearly seen if we examine the printed publications of the time.

At the end of the 19th century, a small number of educated intellectuals among the Muslims of Russia started an innovative movement. In order to overcome the backwardness, to act according to the time and to overcome this problem, the spread of press, publications, education and trade activities began. A lot of books, articles and papers were written about the importance of this problem and how to solve it at that time.

For instance, Omar Faik Numanzade says in his book *Neshr-i Asara Davet* [Invitation to Publish Works]: "*Today, the main means of education and civilization and the most powerful publisher are books and newspapers - the press. The place of their appearance is the natural printing press. Accordingly, it can be said that the civilization and power of each nation is in proportion to the number of printing presses it has. In other words, the wealth and power of nations with many printing presses are also high. Otherwise, the civilization and power of the nations with no printing presses or only a few printing presses is insignificant*". (Numanzade 1905: 5). According to him, the reason for the people's weakness and backwardness is the lack of printing press.

The newspaper *Shark-i Rus* [Eastern Russian] was on the verge of bankruptcy and closure in 1905 due to mismanagement. Being aware of this, Omar Faik Numanzade wanted to buy the printing house and establish his own printing house so that the newspaper printing house would not collapse, but he did not have the financial power to do so. Omar Faik Numanzade informed his close friend Jalil Mehmet Kuluzade. At that time they were working together at the *Shark-i Rus* newspaper. Together, with the financial help of Ali Asker Bakırzade, they bought the *Shark-i Rus* printing house and established the *Gayret* printing house. Omar Faik Numanzade's first book, *Neshr-i Asara Davet*, was published in the *Gayret* press. Immediately afterwards, the magazine *Molla Nasreddin* was published, which occupies a unique place in the intellectual, artistic and humorous life of Russian Muslims. Besides publishing books and magazines, the printing house has also published brochures, advertisements, and translated books.

Despite all these developments, the Muslims of Russia continued to lag far behind their neighbors. In order to solve this problem and move forward in accordance with the times, the printing press was very important. The leading intellectuals, writers and journalists of the Muslims of Russia, who know this very well, have expressed this problem and its solutions at every opportunity. Omar Faik

Numanzade, in his book *Neshr-i Asara*, has explained what must be done to solve this problem in detail, and Davet has emphasized the importance of this issue with various analogies.

Omar Faik Numanzade, in his book *Neshr-i Asara Davet*, explains in a fluent and vivid language what was going on in Tsarist Russia at that time, the state and conditions of Russian Muslims, their educational status, their situation in the field of media, and most importantly: Caucasian Muslims are far behind their neighbors, Georgians and Armenians. Moreover, he identified the reason for this backwardness as the inadequacy of education, schools, printing houses, newspapers and magazines. He emphasized that if there is no printing press and publication, people cannot freely express themselves and therefore their language is on the verge of disappearing instead of developing.

In this case, Omar Faik Numanzade emphasized that in order to get rid of such a bad situation and backwardness and to develop and progress according to the time, it is necessary first of all to establish a printing press, to publish newspapers and magazines, to write and print books. He also invited those who have the knowledge and experience for this and those who want to help to become partners in this.

The history of Turkey, the rules of Islam, the lives of the Prophet and his companions, verses and hadiths, recent history, the situation of neighboring countries, Russia, the Ottoman Empire, and other Muslim countries strengthened his thought and statements. Of course, he did not neglect the poems of Namık Kemal. He either met the leading Ottoman intellectuals of the time or read their works.

Neshr-i Asara Davet is of great importance to researchers and the general readership of the Turkish press and broadcasting at the turn of the 20th century. Because what was expressed in the work was expressed through the mouth of the intellectual who lived at that time and was published in the form of a booklet.

Omar Faik Numanzade published his book called *Neshr-i Asara Davet* in Arabic letters in the Gayret printing house which he founded in 1905. Today, one of the original copies of the book is in the fund number 8333 in the Azerbaijan State Archives.

There have been two studies of the book *Neshr-i Asara Davet* in Azerbaijan. The first one is Shamil Gurbanov's book *Өмер Фаиг Не'манзадә. Сечилмиш әсәрлери* [Omar Faik Numanzade. Selected Works]. It is included in this book under the title *Də'vət* [Invitation]. However, there are some shortcomings in this study. For some places were skipped and not transmitted due to the conditions of the Soviet period. The second study was published by Şirməmməd Hüseynov under the name *Nəşri-asarə dəvət* (Invitation to Publish Works). However, there are some minor reading errors in this study as well. It is not the purpose of this study to do a comparison of the works and an expression of the shortcomings. Since the time, these works have been pioneering works and have led many studies. In Turkey, there has been no study or research on this *Neshr-i Asara Davet*.

The language of the text is neither today's Turkish nor today's Azerbaijani Turkish. The language of the text is the *Terdjiman* newspaper published by İsmail Gaspıralı at that time and the very simplified Ottoman Turkish he used in this newspaper, that is, the common literary Turkish used in the Russian Muslim press. The written language is also simple compared to the written language of Ottoman Turkish.

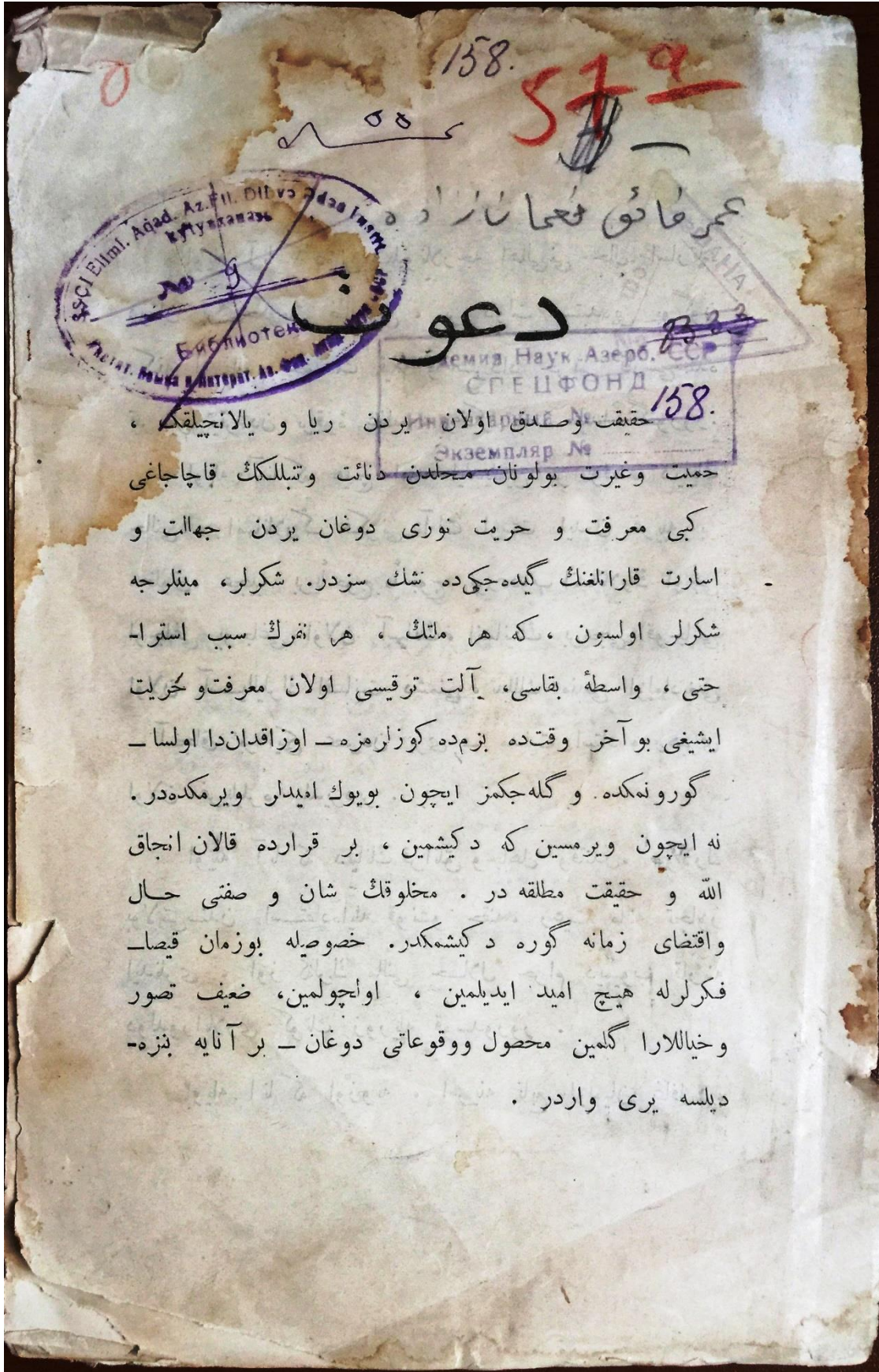
As a result, Omar Faik Numanzade explained the ideals, which he wanted to realize with his own plan and program, point by point in his work called *Neshr-i Asara Davet*. The clearest evidences of this are his writings and the works he wrote after this book. If we look at his works as a whole, we can conclude that he was successful to a certain extent and led an exemplary life.

With this study, the views of Omar Faik Numanzade of that time have been revealed and it has been possible to compare the events in the Turkish world today with what happened in the past. In addition, we believe that the studies on Omar Faik Numanzade have helped to fill some missing gaps in his biography.

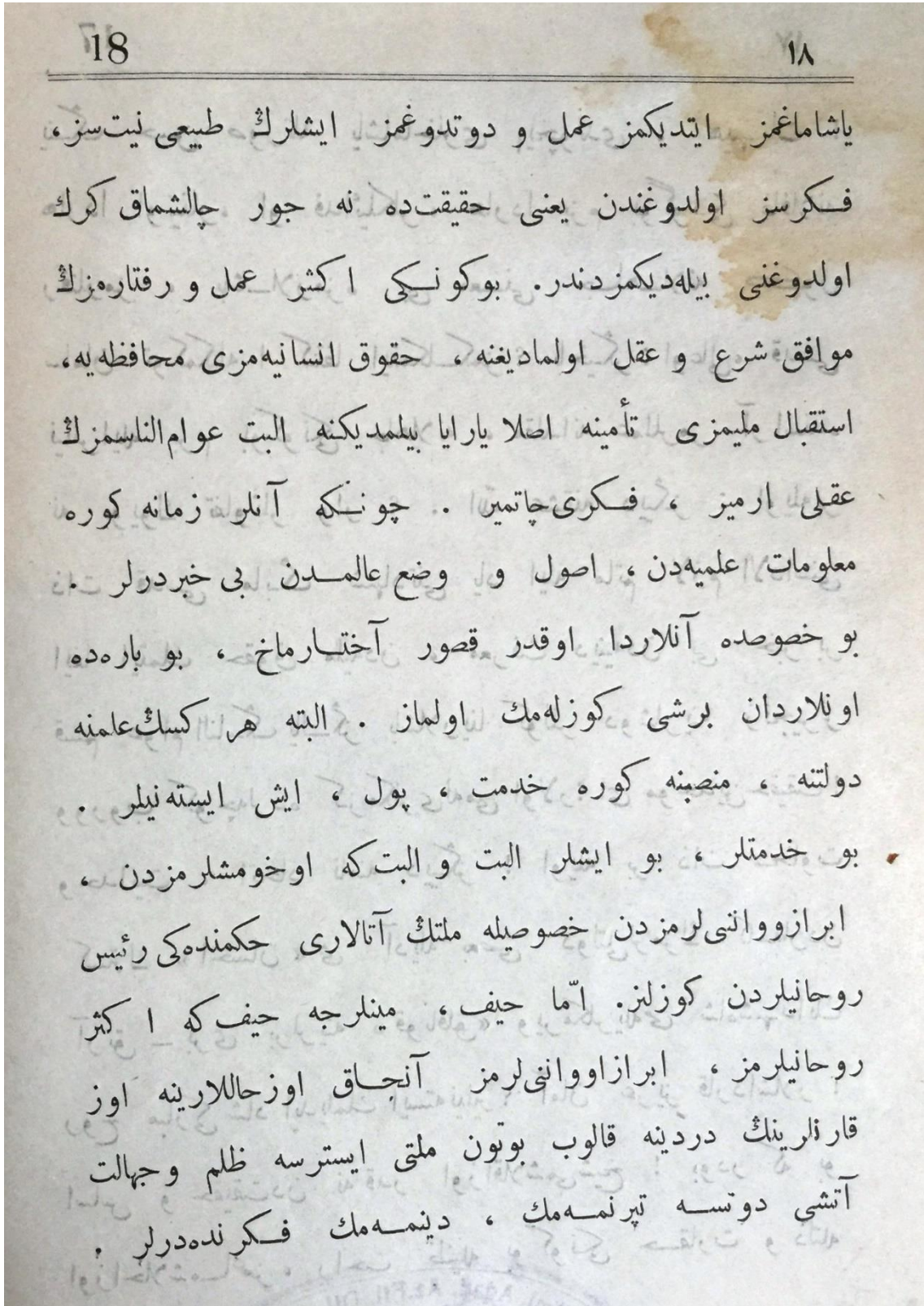
KAYNAKÇA

- Akpınar, Y. (2023). Ömer Faik Numanzade - Kafkasya Türklüğünden Azerbaycan Türklüğüne. Çapar dergisi, Ömer Faik Numanzade Özel Sayısı.
- Akpınar, Y. (2017). *İsmail Gaspıralı, seçilmiş eserleri: 1-4*. Ötüken Yayınevi.
- Akpınar, Y. (1994). *Azerî edebiyatı araştırmaları*. Dergâh Yayınları.
- Beşikçioğlu, B. M. (2008). *İrşad Gazetesi'nin 1907-1908 yıllarının kronolojik fihristi*. [Yüksek lisans tezi, Ege Üniversitesi, SBE]. <https://tez.yok.gov.tr/UlusalTezMerkezi/tezSorguSonucYeni.jsp>. (Erişim tarihi: 10.04.2023).
- Çitil, R. (2018). Ahıskalı Ömer Faik Numanzade'nin matbuat hayatı XXII. *Bizim Ahıska* dergisi, Sayı: 52. <http://www.ahıska.org.tr/?p=5457> (Erişim tarihi: 10.04.2023).
- Çitil, R. (2021). Ahıskalı Ömer Faik Numanzade'nin matbuat hayatı XXVII. *Eğitim* dergisi, Sayı: 70. <https://www.egitim.gen.tr/numanzadenin-matbuat-hayati-27/> (Erişim tarihi: 10.04.2023).
- Devellioğlu, F. (1978). *Osmanlıca-Türkçe ansiklopedik lügat*. Doğu Ltd. Şti. Matbaası.
- Гурбанов, Ш. (1992). *Өмер Фауғ Хе'манзадә. Сечилмиш әсәрлери*. Язычы.
- Hüseynov, Ş. (2013). *Nəşri-asarə dəvət (Əsərlər nəşrinə dəvət)*. Qanun Nəşriyyatı.
- Sami, Ş. (2006) *Kâmûs-ı Türkî*. Çağrı Yayınları.
- Şimşek, A ve Yıldırım, H. (2016). *Sosyal bilimlerde nitel araştırma yöntemleri*. Seçkin Yayıncılık.
- Türkçe Sözlük*. Türk Dil Kurumu. <https://www.tdk.gov.tr/> (Erişim tarihi: 10.04.2023).
- <https://omarfaig.info/eserler/nesri-asare-davet-eser/> (Erişim tarihi: 10.04.2023).
- www.bizimahıska.org *Bizim Ahıska* dergisi, Sayılar: 31-55.
- www.egitim.gen.tr *Eğitim* dergisi, Sayılar: 68-70, 78.

EK-1: Neşr-i Âsâra Da'vet adlı eserin 1. sayfası

EK-2: Neşr-i Âsâra Da'vet adlı eserin 18. sayfası

EK-3: Neşr-i Âsâra Da'vet adlı eserin 36. Sayfası

